

Càtedra de Llengua Catalana (1912-1913)

Apunts anònims

Catalunya. 1913: núm. 283 (15.III): 136-137; 284 (22.III): 151-152;
287 (12.IV): 201-202; 289 (26.IV): 237-238; 294 (21.VI): 284-285;
299 (26.VII): 366-367; 302 (16.VIII): 415; 306 (13.IX): 478-479; 308 (27.IX):
510-511; 309 (4.X): 526-527; 311 (18.X): 558-559; 312 (25.X): 571-572.
1914: núm. 323 (10.I): 28-29; 331 (7.III): 158; 332 (14.III): 170-171.

Edició recomposta.

Reproduïm en facsímil dues pàgines de la publicació original.

SUMARI

711 PRESENTACIÓ

FONÈTICA

712 Estudi de les vocals

722 Estudi de les consonants

ORTOGRAFÍA

733 La bilabial i labio-dental sonores

734 La *ç*

736 La *l* palatal i la *l* doble

739 Les fricatives palatals

741 *S, ss, z i tz*

742 *Qua, que*

743 *S, ss; r, rr*

743 Consonants en sil·laba inversa

744 Diftongs

MORFOLOGÍA

747 Catalanització dels noms llatins

750 Els plurals dels noms

753 Formació dels adjectius catalans

757 Pronom personal (formes tòniques)

760 Formes reduïdes dels pronoms

763 Combinacions de pronoms

764 Present d'indicatiu

767 Present de subjuntiu

768 Particularitats de les formes verbals. Alternancies

Càtedra de Llengua Catalana

Ja és sabut com aquesta Càtedra, creada per la Diputació provincial de Barcelona, funciona regularment desde aquest curs en una aula de la nostra Universitat. Fou inaugurada el dia 5 de Novembre prop-passat i n'és professor D Pompeu Fabra.

Hi assisteixen, además dels alumnes matriculats, un regular nombre d'oients, molts d'ells de reconeguda valua en el camp de les lletres catalanes.

Les dues primeres lliçons les dedicà el professor a fer] ressaltar alguns punts que calia tenir presents a l'estudiar l'evolució natural de la llengua i les conseqüents orientacions que calia pendre a l'estudiar-la científicament. De primer enduvi en Fabra ja es mostrà contrari a deixar-se menar de criteris d'un exclusiu punt de mira, sentant el valor de la tradició damunt les clariïcs que poguessim haver espigolat pel camp de la fonètica o de la etimologia, i obligant-nos a atendre sempre a la complexitat de les causes productores d'un fenomen.

De la llibreta d'apuntaments d'un dels qui assisteixen a aquelles substancioses conferències, en treiem un extracte que és de creure serà grat als nostres lectors.

I

FONÈTICA, — Estudià l'origen de les vocals catalanes. El llatí en tenia originariament cinc, que podien esser breus o llargues. Les vocals llargues es tancaren, i les breus s'obriren. La *e* tancada i la *i* oberta es confongueren en una sola vocal de timbre igual; i el mateix passà amb la *o* tancada i la *u* oberta; així: *telu* i *pilu*, del llatí vulgar donaren *tela* i *pel*; i *gutta* donà *gota*. Sols hi hagué una *a*. La confusió entre *e*, i és anterior a la *o*, *u*, puix la primera és general i en quant a la segona es conserva la diferencia en el sard i el rumanès; en aquest darrer les assimilades són la *o* llarga i la *o* breu. Pot admetre's doncs pel català, com per altres llengües novo-llatines, una serie de set vocals.

Pot establir-se la següent correspondència entre les vocals del llatí clàssic i del llatí vulgar. La *a* breu o llarga del clàssic dona *a* en el vulgar; la *e* breu i el diftong *ae* donen *e* oberta; *e* llarga, diftong *oe* i *i* breu donen *e* tancada; *i* llarga dona *i*; *o* breu dona *o* oberta; *o* llarga i *u* breu donen *o* tancada; *u* llarga dona *u*; i el diftong *au* romà.

15.III.1913

[PRESENTACIÓ]

Ja és sabut com aquesta Càtedra, creada per la Diputació provincial de Barcelona, funciona regularment desde aquest curs en una aula de la nostra Universitat. Fou inaugurada el dia 5 de Novembre prop-passat i n'és professor D. Pompeu Fabra.

Hi assisteixen, además dels alumnes matriculats, un regular nombre d'oients, molts d'ells de reconeguda valua en el camp de les lletres catalanes.

Les dues primeres lliçons les dedicà el professor a fer ressaltar alguns punts que calia tenir presents a l'estudiar l'evolució natural de la llengua i les conseqüents orientacions que calia pendre a l'estudiar-la científicament. De primer enduvi en Fabra ja es mostrà contrari a deixar-se menar de criteris d'un exclusiu punt de mira, sentant el valor de la tradició damunt les clàries que poguessim haver espigolat pel camp de la fonètica o de la etimologia, i obligant-nos a atendre sempre a la complexitat de les causes productores d'un fenomen.

De la llibreta d'apuntaments d'un dels qui assisteixen a aquelles substancioses conferencies, en treiem un extracte que és de creure serà grat als nostres lectors.

[FONÈTICA]

[Estudi de les vocals.]

I

*L'origen de les vocals catalanes.*¹

El llatí en tenia originariament cinc, que podien ésser breus o llargues. Les vocals llargues es tancaren, i les breus s'obriren. La *e* tancada i la *i* oberta es confongueren en una sola vocal de timbre igual; i el mateix passà amb la *o* tancada i la *u* oberta; així: *telu* i *pilu*, del llatí vulgar donaren *tela* i *pel*; i *gutta* donà *gota*. Sols hi hagué una *a*. La confusió entre *e*, *i* és anterior a la *o*, *u*, puix la primera és general i en quant a la segona es conserva la diferència en el sard i el rumanès; en aquest darrer les assimilades són la *o* llarga i la *o* breu. Pot admetre's doncs pel català, com per altres llengües novol·latines, una serie de set vocals.

Pot establir-se la següent correspondència entre les vocals del llatí clàssic i del llatí vulgar. La *a* breu o llarga del clàssic dona *a* en el vulgar; la *e* breu i el digtong *ae* donen *e* oberta; *e* llarga, diftong *oe* i *i* breu donen *e* tancada; *i* llarga dóna *i*; *o* breu dóna *o* oberta; *o* llarga i *u* breu donen *o* tancada; *u* llarga dóna *u*; i el diftong *au* romà.

Més tard vingué la diftongació de les vocals *e* i *o* breus, fenomen que no afecta al portuguès i el català, així *petra* dona *pietra* en italià, *pierre* en francès, *piedra* en castellà, però *pedra* en portuguès i en català. Les llengües que fan aquesta diftongació es distingeixen en que en el castellà és un fenomen constant; però no en les altres, que en síl·laba tancada conserven la *e* sense diftongar, així, *perdit* dóna: it. *perde*, fr. *perd*, cast. *pierde*. El rumanès diftonga aquí amb igual extensió que el castellà.

L'altre cas de diftongació és el de la *o* oberta, convertint-se en *uo* en italià i en *ue* en castellà i en francès, devingut després *eu* en aquest darrer. També aquí el català i el portuguès resten fora de la influència del fenomen. Vegi's *morit* que dona: it. *muore*, fr. antic *muert*, devingut en el modern *meurt*, cast. *muere*, port. *more*, cat. *mor*. Si la *o* és en síl·laba tancada no hi ha diftongació més que en castellà; així *grossu* dona: it. *grosso*, fr. *gros*, cat. *gros*, cast. *grueso*.

1. A l'original: FONÉTICA, -Estudia l'origen de les vocals catalanes.

La oposició entre català i castellà va encara més enllà, puix en l'únic cas que el castellà conserva la *e* o la *o*, (per ex. davant dels nexes *ct*, *cl*) en català la vocal es transforma en *i* o *u*; així, de *lectu*: cast. *lecho*, cat. *llit*; de *oculu*: cast. *ojo*, cat. *uyl*.

Fora d'aquests casos, el català converteix la *e* oberta llatina en *e* tancada, conservant-se, però, la *e* oberta davant de *nr*, del nexse *ndr*, de *r* seguida de consonant no labial, i de *u*, provinent de *c*, *d* o *ti*; així: *pédra*, *hérba*, però *tèrra*, *dèu*, *pèu*, <pau>, *prèu*.

La *o* oberta (*o* breu del llatí clàssic) ha donat *o* oberta en català.

El diftong *au* ha donat *ò*, com *auru*, *or*; *causa*, *cosa*.

La *i* s'ha conservat com també la *u*; hi ha doncs dues *ii*: *i* provinent de *e* breu i *i* provinent de *i* llarga; com dues *uu*, provinents de *o* breu i de *u* llarga.

La *o* tancada s'ha conservat *ó*, com la *o* oberta *ò*. La *e* oberta dona generalment *è*, fent-ho així en el català oriental, però *é* en el valencià i lleidetà, i una *e* especial, d'un sò fosc, a Mallorca. Així: *plenu*, *plè*; *siccu*, *sèc*, en català oriental, però *plé*, *séc* en occidental, i *plæ*, *sæc** en mallorquí.

Als punts com Barcelona, on *e* tancada dona *è*, fan *o* àtona = *u* àtona, *e* àtona = *a* àtona, i on *e* tancada dona *é*, no fan *o* igual a *u*, ni *e* igual a *a*. Quan diferents fenòmens coincideixen, es forma una frontera llingüística. En Milà considera com característic dels dialectes orientals *o*=*u*, *i*=*e*, i dels dialectes occidentals la no existència d'aquestes igualtats. En general aquests dos fenòmens coincideixen respectivament amb *e* tancada > *è* i *e* tancada > *é*. A les Balears, *e* tancada > *æ*, *a*=*e*, però *o* no és igual a *u*.

Pot resumir-se ço que hem exposat en el quadro següent:²

<u>a ll. a b.</u>	<u>æ e b.</u>	<u>e ll. œ i b.</u>	i ll.	
a	e ob.	e tan.	i	
a	è, é, i	è é œ	i	
o b.	<u>o ll. u b.</u>	u ll.	au	a+i
o ob.	o tan.	u	au	
ò	ó, u	u	ò³	é

* Convenim en representar per aquest signe *æ*, aquesta *e* balear, que no fa cap diftong però, sinó un sò simple.

2. Abreviatures del quadre: *ll.*=llarga, *b.*=breu, *ob.*=oberta, *tan.*=tancada.

3. A l'original: au

Hi ha excepcions, puix de vegades de *e* tancada ve *i*, i de *o* tancada ve *u*,⁴ així: *ceri(u) ciri*; *totti tuyt* (modern *tots*). També sota la influència de *ng*, *o* tancada passa a *u*.

En altres idiomes té més influència la transformació per certs fonemes que segueixen; així en fr. de *patre, père*; de *manu, main*; darrera de fonemes palatals *a* dóna *ie, cane chien*; la mateixa *a* entre fonemes palatals dona *i, jacet git*; però la *a* que no és final de síl·laba s'ha conservat.

La influència de vocals postòniques és petita; en canvi en portuguès tenim, *dévo i dèves*; *formóso i formósa*. En rumanès té molta influència la postònica, transformant-se el radical.

(Acabará)

22.III.1913

II

Tractament de les vocals finals.

Heus en aquí el quadro indicatiu:*

Llatí vulgar	a	è	é	i	ò	ó	u
En síl·labes àtones .	a	é		i	ó		u
Italià	a	e		i		o	
Rumanès	a	e		i		+	
Castellà	a	e (+)				o	
Portuguès	a	e				o	
Francès	e	+ (e)				+ (e)	
Català	a	+ (e)				+ (e)	

4. A l'original: *n*.

* El signe + representa desaparició o caiguda de la vocal, i les vocals entre parèntesi les que apareixen subsidiàriament en el cas respectiu.

Càtedra de Llengua Catalana

II

Tractament de les vocals finals. Heus en aquí el quadro indicatiu: (1)

Llatí vulgar	a	è	é	i	ò	u
En síl·labes àtones	a	è	i	ò	u	
Italià	a	o	i	o		
Rumanès	a	e	i	+		
Castellà	a	o	(+)	o		
Portuguès	a	o		o		
Francès	o	+	(o)	+	(o)	
Català	a	+	(o)	+	(o)	

Exemples:

	vaca	dente	lacte	amasti	canto	brachiu
It.	vaca	dente	lacte	amasti	canto	braccio
Rom.	vaca	dinte	lapse	cist	brat	
Cast.	vaca	diente	leche	amaste	canto	brazo
Port.	vaca	dente		amaste	canto	braço
Fr.	vache	dent	lait	amast	chant	bras
Cat.	vaca	dent	llet	amast	cant	braç

Darrera de *l, v, n, s, z* i *d* cau la *e* en castellà i portuguès. Així, *capitale* dóna: castellà *caudal*; *amare*: *amar*; *bene*: cast. *bien*, port. *bem*; *menae*: cast i port. *mes*; *dece*: castellà *diez*, port. *dez*; *bonitate*: cast. *bondad*, però en port. *bondade*.

En italià si cau la final és que cau tota la síl·laba, com *bontate* que ha donat *bon/d*.

En fr. i cat. la conservació de la final és excepcional; i quan es conserva apareix una *e*.

Anant als paroxítons, trobem que en fr. i en cat. darrera consonant seguida de *r* es conserva la *e*, i també darrera cons. + *l*. Ex: *pai-re*, *nostru*, donen *père* i *pare*; *nostru* = *nôtre* i *nostre*; *duplu* dóna *double* i *doblo*. També la conserva el provençal. Darrera de *lm* el fr. la conserva i el cat. no. Ex.: *ulmu* dóna *olme* = *orme* i *olm* = *om*. Igual fenomen darrera de *mn*; *sommu* dóna *somme* i *sòn*. Darrera de *rr* el fenomen s'inverteix: *ferru* dóna *fer* i *ferre*. En general, podem afirmar la coincidència de fr. i cat.

(1) El dígraf *+* representa desaparició o caiguda de la vocal, i les vocals entre parèntesis les que apareixen baldriament al final de cada respectiva.

En els proparoxítons esdevinguts paroxítons en llatí vulgar, les vocals finals són tractades com en els paroxítons ordinaris:

Llatí clàssic	Llatí vulgar	Fr.	Cat.
viridem	virde	vert	vert
colaphum	colpu	coup	cop
oculum	oclu	œil	uyl
filium	flyu	filis	fill

En els altres proparoxítons, la vocal final reb un accent secundari, que la fa més resistent a la caiguda; i llavors la vocal post-tònica medial és la que desapareix i la final esdevé *e*: així, *véndere* dóna: fr. *ven-dre* i cat. *vendre*; *lêpore* dóna *lièvre* i *llebre*; *nûmero* dóna *nombre* i *nombre*; *pôllice* dóna *pouce* i *polze*; *mal+hâbitu* dóna *malade* i *malaute* (cat. antic); *hospitê* dóna *hôte* i *hos-te*. Igualment en provençal. En fr. això (no té excepció; el cat. i el prov. no són tant rigurosos, puix la medial resisteix a la caiguda sota la influència de certes consonants, suprimint-se aleshores la final.

Exemples:

Davant de *n*.

<i>dsinu</i>	fr. <i>asne</i>	cat. <i>asen</i> , <i>ase</i>
<i>frâzinu</i>	<i>fresne</i>	<i>freiæn</i> , <i>freiæ</i>
<i>jûvens</i>	<i>jeune</i>	<i>joven</i> , <i>iove</i>
<i>hómîne</i>	<i>homme</i>	<i>homen</i> , <i>home</i>

Davant de *c, g*:

<i>mânicu</i>	fr. <i>manche</i>	cat. <i>mâneç</i>
<i>cârricu</i>	<i>charge</i>	<i>cârrec</i>

Davant de *d*:

tépîdu ha donat: fr. *tiède* i en prov. la forma *tebed* d'on nasqueren *tebe* i la catalana *tebeu* transformada després en *tebi*, amb canvi de la *e*, que deixa rastre en el derivat *entebèir*.

Una diferència entre l català i el francès, és que aquest té paraules sempre oxítones menys quan conserva la *e*: *bras*, *vendre*. En cat. hi ha dos altres tipus de paraules i són les paroxítones acabades en consonant, com *crêixer*, i les proparoxítones o esdrúxols, per raó de no caure la final, com *cârrega*.

En fr. mig-èval s'intentà introduir paraules del llatí conservant l'accent, però per la tendència de l'idioma a no fer esdrúxols calgué tota la síl·laba final; com en: *angèle*, *prîncipe*, *imâgène*, *evêsqûebe*. En altres paraules s'ha trelladat l'accent, com *magnî-figue*.

Exemples:

	<i>vacca</i>	<i>dente</i>	<i>lacte</i>	<i>amasti</i>	<i>canto</i>	<i>brachiu</i>
It.	<i>vacca</i>	<i>dente</i>	<i>latte</i>	<i>amasti</i>	<i>canto</i>	<i>braccio</i>
Rum.	<i>vaca</i>	<i>dinte</i>	<i>lapte</i>		<i>cînt</i>	<i>brat</i>
Cast.	<i>vaca</i>	<i>diente</i>	<i>leche</i>	<i>amaste</i>	<i>canto</i>	<i>brazo</i>
Port.	<i>vaca</i>	<i>dente</i>		<i>amaste</i>	<i>canto</i>	<i>braço</i>
Fr.	<i>vache</i>	<i>dent</i>	<i>lait</i>	<i>amast</i>	<i>chant</i>	<i>bras</i>
Cat.	<i>vaca</i>	<i>dent</i>	<i>llet</i>	<i>amast</i>	<i>cant</i>	<i>braç</i>

Darrera de *l, v, n, s, z* i *d* cau la *e* en castellà i portuguès. Així, *capitale* dóna: castellà *caudal*; *amare*: *amar*; *bene*: cast. *bien*, port. *bem*; *mense*: cast. i port. *mes*; *dece*: castellà *diez*, port. *dez*; *bonitate*: cast. *bondad*, però en port. *bondade*.

En italià si cau la final és que cau tota la síl·laba, com *bontate* que ha donat *bontà*.

El fr. i cat. la conservació de la final és excepcional; i quan es conserva apareix una *e*.

Anant als paroxítons, trobem que en fr. i en cat. darrera consonant seguida de *r* es conserva la *e*, i també darrera cons. + *l*. Ex.: *patre*, *nostru*, donen *père* i *pare*; *nostre* = *nôtre* i *nostre*; *duplu* dóna *double* i *double*. També la conserva el provençal. Darrera de *lm* el fr. la conserva i el cat. no. Ex.: *ulmu* dóna *olme=orme* i *olm=om*. Igual fenomen darrera de *mn*; *sommu* dóna *somme* i *sòn*. Darrera de *rr* el fenomen s'inverteix: *ferru* dóna *fer* i *ferre*. En general, podem afirmar la coincidència de fr. i cat.

En els proparoxítons esdevinguts paroxítons en llatí vulgar, les vocals finals són tractades com en els paroxítons ordinaris.

<i>Llatí clàssic</i>	<i>Llatí vulgar</i>	<i>Fr.</i>	<i>Cat.</i>
<i>viridem</i>	<i>virde</i>	<i>vert</i>	<i>vert</i>
<i>colaphum</i>	<i>colpu</i>	<i>coup</i>	<i>cop</i>
<i>oculum</i>	<i>oclu</i>	<i>oeil</i>	<i>uyl</i>
<i>filium</i>	<i>filyu</i>	<i>fil</i>	<i>fill</i>

En els altres proparoxítons, la vocal final reb un accent secundari, que la fa més resistent a la caiguda; i llavors la vocal post-tònica medial és la que desapareix i la final esdevé *e*: així, *véndere* dóna: fr. *vendre* i cat. *vendre*; *lépore* dóna *lièvre* i *llebre*; *número* dóna *nombre* i *nombre*; *póllice* dóna *pouce* i *polze*; *mal+hàbitu* dóna *malade* i *malaute* (cat. antic); *hóspite* dóna *hôte* i *hoste*. Igualment en provençal. En fr. això no té excepció; el cat. i el

prov. no són tant rigurosos, puix la medial resisteix a la caiguda sota la influència de certes consonants, suprimint-se aleshores la final.

Exemples:

Davant de *n*:

ásinu	fr. asne	cat. asen, ase
fráxinu	fresne	freixen, freixe
júvene	jeune	joven, jove
hómine	homme	homen, home

Davant de *c, g*:

mánicu	fr. manche	cat. mànec
cárricu	charge	càrrec

Davant de *d*:

tépidu ha donat: fr. *tiède* i en prov. la forma *tebed* d'on nàsqueren *tebe* i la catalana *tebeu* transformada després en *tebi*, amb canvi de la *e*, que deixa rastre en el derivat *entebeir*.

Una diferència entre'l català i el francès, és que aquest té paraules sempre oxítones menys quan conserva la *e*: *bras*, *vendre*. En cat. hi ha dos altres tipus de paraules i són les paroxítones acabades en consonant, com *créixer*, i les proparoxítones o esdrúixoles, per raó de no caure la final, com *càrrega*.

En fr. mig-aval s'intentà introduir paraules del llatí conservant l'accent, però per la tendència de l'idioma a no fer esdrúixols caigué tota la síl·laba final; com en: *ángele*, *príncipe*, *imàgene*, *evèsquebe*. En altres paraules s'ha tre[lladat l'accent, com *magnifique*.

El fr. doncs presenta una tendència a escurçar els mots llatins més marcada que el cat., puix en aquell ha esdevingut muda la *e* final, i ademés escurça la pronunciació per les dificultats que s'ofereixen per la caiguda d'aquella vocal; i així un mot com *vendre* és pronunciat avui a París *vend*. Ademés hi ha el fet en fr. de la desaparició d'una consonant entre vocals confontent-se aleshores aquestes dues.

El cat. conserva la *u* final llatina, quan va darrera de la vocal tònica; així en casos, com *Deum*, *meum*, coincidint en això, amb el fr.

Cas general d'escurçament o llei de Darmesteter.

Cau una vocal que no sigui la *a*, sempre que's troba entre l'accent secundari i el principal; així en un cas, com *hospitále*, cau la *i*, ademés de la final.

Exemples:

filicaria	dóna	falguera
collocare		colgar
consutura		costura
poter'+ha		podrá

Les altres llengües observen també en general aquesta llei, essent l'it. el qui s'en separa més, tendint a la conservació de la medial.

La terminació *-am* de l'acusatiu es torna *-a* en llatí vulgar; també *-at* *-a*; sols el francès antic conserva la *t*: *chantet*. No passa igual amb la *s*. La terminació *-as* divideix el domini romànic en dues grans regions; la *s* final cau fàcilment en it. i rum. o sía en el domini oriental. En it. *-a* dóna *-a*, i també en rum., però *-as* dóna *-i* en it. i *i* breu en rum. En cat. *-a* dóna *-a*, però *-as* dóna *-es*; *canta(t)* i *cantas* donen *canta* i *cantes*; i aquesta influència és no sols de la *s*, sinó de qualsevol consonant no caiguda; *cantan(t)* dóna *canten*; *cantábamu* dóna *cantàvem*, i *cantábatis* dóna *cantavets* antic, esdevingut *cantaveu*.⁵ Aquí s'ofereix la qüestió de si cal escriure amb el mateix signe vocàlic *cantava* i *cantavem* que s'ha confós en el domini oriental. Segons la Fonètica s'haurien d'escriure diferentment, puix la vocal no és *a* ni *e*, i així ho interpreten els rumanesos: etimològicament s'hauria d'escriure *cantavam*, però hi ha el criteri tradicional que consisteix en conservar les grafies mig-vals, conservant els dos signes per la vocal neutra. Aqueixa darrera direcció està reforçada pel criteri nacionalista, puix hi ha dialectes com el valencià que no fan la confusió.

(Continuará)

12.IV.1913

III

Vocals àtones de les síl·labes pretòniques.

Eren cinc en llatí vulgar: *a* (provinent de *a*, llarga o breu), *e* tancada (de *e* breu, *e* llarga, *i* breu), *i* (de *i* llarga), *o* tancada (de *o* breu, *o* llarga, *u* breu), *u* (de *u* llarga).

5. A l'original: *cantaven*.

Heu's aquí el quadre dels seus reflexes novo-llatins:⁶

	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>u</i>
It.	<i>a</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>u</i>
Rum.	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>i</i>	<i>u</i>	<i>u</i>
Cast.	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>u</i>
Port.	<i>a</i> (ə)	<i>e</i> (ə, i)	<i>i</i> (i, ə)	<i>o</i> (u)	<i>u</i>
Fr.	<i>a</i>	<i>e</i> (é, e)	<i>i</i>	<i>ou</i> (=u)	<i>u</i> (=ü)
Cat.	<i>a</i> (ə)	<i>e</i> (ə)	<i>i</i>	<i>o</i> (u)	<i>u</i>

El cat. en els dialectes oriental[s] ha igualat la *a* amb la *e*, i la *o* amb la *u*. El mallorquí conserva *o* diferent de *u*, però *a*=*e*, i el valencià *a* diferent de *e*. Així doncs:

Cat.	<i>a</i> <i>e</i>	<i>i</i>	<i>o</i> <i>u</i>
Cat. oriental	ə	<i>i</i>	u

Exemples:

	<i>carbone</i> ⁷	<i>hibernu</i>	<i>jurare</i>	<i>desertu</i>	<i>potere</i>
It.	<i>carbone</i>	<i>inverno</i>	<i>giurare</i>	<i>diserto</i>	<i>potere</i>
Rum.	<i>carbune</i>	<i>iarna</i>	<i>jurà</i>	<i>desert</i>	<i>putea</i>
Cast.	<i>carbón</i>	<i>invierno</i>	<i>jurar</i>	<i>desierto</i>	<i>poder</i>
Port.	<i>carvao</i>	<i>inverno</i>	<i>jurar</i>	<i>deserto</i>	<i>poder</i>
Fr.	<i>charbon</i>	<i>hiver</i>	<i>jurer</i>	<i>désert</i>	<i>pouvoir</i>
Cat.	<i>carbó</i>	<i>hivern</i>	<i>jurar</i>	<i>desert</i>	<i>poder</i>

No serveix la regla de distingir *a*, *e* i *o*, *u* segons el llatí clàssic; podria servir si es tingués en compte que la *e* pot venir de *i* breu, i si les perturbacions que sofreix el desenrotllament natural de les vocals estigués subjecte a regles, cosa que no esdevé sempre, encara que sí en alguns casos, puix *a* davant de *x*, *ct* o certs altres nexes dóna *e*, com *lacte* que dóna *llet*, i *lactuca* que dóna *lletuga*; també *o* davant dels mateixos nexes dóna *u*. Les vocals neutres, però, han estat subjectes a una infinitat d'influències que no sempre es poden traduir en lleis.

A voltes es pertorba la evolució natural de les vocals pel contacte de cer-

6. A l'original apareixen entre claudàtors els elements que en el quadre següent apareixen entre parèntesis.

7. A l'original: *carpone*

tes consonants, per una posició especial, per les vocals que segueixen a la vocal àtona, però això no sempre és igual. Noti's per exemple:

Per la posició dins de la <la> paraula, tota *a* inicial en rum. es conserva, i la *e* inicial es torna *a*. En port. es conserva la *o* inicial.

Per contacte amb consonants labials, les vocals s'arrodoneixen; així, en it.: *domandare*, *domani*, *dovere*; en fr.: *buvons*, *fumier*; en cat.: *romandre*; en cast.: *obispo*; en rum.: *pacat* (*peccatu*), *batrîn* (*veteranu*). En aquesta darre-ra llengua la influència, doncs, s'exerceix a la inversa, essent general en el domini romànic la influència de les labials.

Altres consonants que tenen influència són les palatals; així en fr. és quasi constant el canvi de *ca-* en *che-*: *caballu*, *cheval*; però si segueix una *s*, substitueix la *a*: *castellu*, *chastel* (antic). També tenim *tilleul* en lloc de *te*; *jannariu* dona en llatí vulgar *jennariu*, d'on it. *gennaio*, cast. *enero*, cat. *gener*, que s'escriu al costat de *janer*; *juniperu* dona cast. *enebro*, cat. *ginebre*.

Altra influència és la de les vocals tòniques que segueixen. En són exemples:

La successió de *i-i* produeix *e-i*; *vicino* dona en llatí vulgar *vecinu*, d'on, cast. *vecino*, cat. *vehí*, fr. *veisin*, *voisin*. En fr. antic, *fenir* per *finir*. En cat. *spiritu* ha donat *esperit*; *medicina* i *vigila*, són pronunciats sovint *medäcina* i *vägila*. En cast. antic teníem *escrebir*, i és viva la pronunciació *ministro*. Aixó és llei en portuguès, on *ministro* és pronunciat *menistru*, i com cas curiós pot citar-se en aquesta llegua *privilegiado*, pronunciat *preveligiado*.

La *o* seguida de *ó* tendeix a passar a *e* o a vocal neutra. *Rotundu* dona en cast. *redondo* i en fr. *reond*, *rond*; *profundu* dona *preón*, *pregón*; *formosu* dona en cast. *hermoso*. En el llenguatge ínfim són freqüents les pronuncies *pəlmó* i *prəcurador* per *palmó* i *procurador*.

Fenòmens d'assimilació. *A* en síl·laba tònica exigeix *a* en la síl·laba anterior. *Silvaticu* és en llatí vulgar *salvaticu*, d'on, *salvatge*, *salvaje*, *sauvage*; *verbactu*, *varbactu* ha donat cast. *barbecho*, i en cat. tractant la *v* inicial com la doble *v* germànica (*warbactu*), *guaret*, *goret*; *bilancia*, *balancia* dona *balança* i *balanza*; *metaxa*, *mataxa* dona *madeixa* i *madeja*; *æramen*, *aramen* dona *aram* i *alambre*; *filicaria*, *falicaria* dona *falguera*. Altres vegades es tracta d'una senzilla tendència general a introduir la *a* inicial, com en els mots *ilicina* i *elemosina*, que donen respectivament *alzina* i *almoina*.

Certes inicials rares són substituïdes per altres molt corrents, així *as-* es torna *es-*; *auscultat* (esdevingut *ascultat*, segons llei de totes les paraules que tenen *au* i la síl·laba següent *u*) havia de donar reflexes en *a-*, però essent *as-* una combinació inicial rara, es formà *escultat* per assimilació amb les paraules en *es-* que són nombrosíssimes, i provenen de les llatines en *ex-*.

Una altra causa de perturbació és la següent: *Potere* ha donat *pouvoir*,

però *il peut*; *il pleut* correspon a *plouvoir*. La forma de l'indicatiu ha influït en l'infinitiu, i així tenim *pleuvoir*.

De vegades hi ha veritables inversions, com *medulla*, en it. *midolla*, havia de donar en fr. *meolle*, i en son lloc ha resultat *moelle*. *Genuc'lu* havia de donar en port. *geolho* i ha donat *goelho*. En cat. *hirundo+itta* havia de donar *eroneta* i ha donat *oreneta*; també *llangoniça* per *llonganiça*, i els verbs *rumigare* (en llatí vulgar *rumicare*) que ha donat en cast. *rumiar*, és en cat. *remugar* en lloc de *rumegar*, i *bullicare* (fr. *bouger*) dóna *bellugar*, i hauria de donar *bullegar*.

[Resum de les vocals àtones.]

Resumint direm que les cinc vocals del llatí clàssic, llargues o breus, són cinc en cat. en síl·labes àtones, però *a=e*, *o=u* en cat. oriental. No podem pendre la etimologia per criteri ortogràfic, puix *i* breu dóna *e*, i *i* llarga dóna *i*; *u* breu dóna *o* confosa amb *u*. Davant de certs fonemes palatals *a* es canvia per *e* o *i*, i *o* per *u*. Això és en general; quan no hi ha correspondència és que hi ha hagut alguna perturbació, com les esmentades.

Trobem escrit a l'edat mitja *mateix* i *dones*; no obstant segons la etimologia s'haurien d'escriure *metex* (de *met+ipsu*) i *donas* del plural *-as*. Es difícil determinar com la *e* s'hagi tornat *a*. Es podria invocar la tendència de les llengües novo-llatines a tenir *a* en la primera síl·laba, o un fenomen de dissimilació com el que esdevé en *ciment*, *finestra*, etc. en lloc de *cement*, *fenestra*.

Hi ha un cas que el criteri etimològic és absolutament inaplicable, i és quan es canvia el domini vocàlic; així una *a* que vingui de *o*, com *llagosta* de *locusta*. Tampoc es pot recórrer al valencià per solventar el dubte *o-u*, puix un castellanisme fa dir als valencians, per exemple, *museo* amb una *o* clara, en lloc de *museu*.

La grafia, –que topa amb l'inconvenient de sols cinc signes per les set vocals del català,– té de sortir d'una conjunció dels criteris etimològic, tradicional i dialectal.

(Continuarà)

IV

Estudi de les consonants.

Consonants plosives.

En la *p* d'una síl·laba directa, com *pa*, partim del contacte dels llavis, que s'obren bruscament, produint-se una explosió; en una síl·laba inversa, com *ap*, es produeix un acostament ràpid dels llavis que's comprimeixen tancant-se perfectament; aquí el sò és degut a una implosió; en síl·laba mixta, com *apa*, els llavis tenen els dos moviments, puix, estant primer oberts, s'han de tancar, i després obrir se per a la segona *a*; es tracta de un moviment en tres temps, i així moltes vegades distingim acústicament una implosió seguida d'una explosió, (*appa*). Aquesta mena de consonant[s] s'anomenen plosives. Entre les plosives, la *p* i la *b* són anomenades *bilabials*, a causa del contacte dels dos llavis.

La *t* i la *d* es produeixen per acostament de la llengua als al·vèols, són plosives, *linguo-alveolars*, anomenades també *dentals*.

La *k* i la *g* es produeixen acostant la part posterior de la llengua al vel del paladar; s'anomenen *velars*.

En les tres plosives *p*, *t* i *k* no hi ha vibració de les cordes vocals, i per això són anomenades *sordes*. A aqueixes tres sordes corresponen tres *sonores*, que's produeixen igual que les sordes respectives, però amb vibració de les cordes vocals; a la *p* correspònd la *b* plosiva bilabial sonora; a la *t*, la *d*, i a la *c* (= *k*), la *g*.

Fricatives.

Són les que's produeixen estrenyent el canal vocal. Si fem passar l'aire entre'l llavi inferior i els incisius superiors tenim dues fricatives, *f*, sorda i *v*, sonora.

La *b* intervocàlica es presenta a voltes com fricativa; així en *ceba* no hi ha explosió, puix els dos llavis, encara que tancats, no interrompen totalment el pas de l'aire; és una plosiva debilitada. El mateix passa amb la *d* que es fa fricativa en *fada*; igualment amb la *g*, que és una fricativa en *voga*. Aquestes *b*, *d* i *g* les trobem sols en cat., cast. i port.

La sorda corresponent a *d* és la *z* castellana; la sorda corresponent a *g* és la *j* castellana.

F i *v* són labio-dentals. La *f* la trobem a totes les llengües; no així la *v*. Ni el cast. ni certs dialectes portuguesos, ni gran part del cat. tenen la *v*. Dins del nostre domini la tenen el mallorquí i el tarragoní.

Altres fricatives es produeixen entre la llengua i els alvèols; les més importants són *s* i *z*, sorda i sonora respectivament, que corresponen a les dentals. També hi ha les prepalatals que són *x* i *j*.

Dels quatre sons *s*, *z*, *x*, *j*, el cast. ha perdut els tres darrers. En fr. i rum. hi són tots; en it. literari falta la *j*.

Africades.

Són plosives acompanyades de les corresponents fricatives: *tx*, *tj*, *ts*, *tz*. Cp. la *c* de l'it. *cielo*, la *ch* del cast. *noche*.

Pot sentir-se ademés una implosió, com en el primer temps de *apa* (= *appa*); així, en *despatxa*, com en *braccio* it., que donen l'efecte d'una consonant doble.

Heu's aquí el quadro d'aquestes consonants:

<i>Plosives</i>	<i>Fricatives</i>	<i>Plosives africades</i>	
p b			bilabials
	f v		labio-dentals
t d	s z	ts tz	dentals
	x j	tx tj	palatals
c g			velars

Per tenir totes les fricatives de les llengües novo-llatines no caldria posar-hi més que dues de castellanes: la *z*, dental, i la *j*, velar.

El cast. i el port. tenen també una *b*, una *d* i una *g* fricatives.

La *s* dona lloc a defectes de pronunciació que són els següents: Els valencians la fan sorda entre vocals. A Barcelona es sent sovint la sorda per la sonora i a l'inrevés, dient-se *entussiasme* per *entusiasme*, i en canvi *impre-sió* per *impressió*.

A Tarragona fan *tx* i *tj* en lloc de *x* i *j* inicials.

V

Consonants sordes i sonores.

Hem vist com a cada consonant sorda correspon una sonora; així:

Sordes	p	f	t	s	ts	x	tx	c
Sonores	b	v	d	z	tz	j	tj	g

Totes les que resten són sonores.

Totes les consonants són possibles en síl·laba directa.

En síl·laba inversa una consonant és sorda si es troba davant d'una sorda, i sonora si al davant d'una sonora.

Així:

esfullar	(s sorda)
esdentegar	(s=z)
fes-te	(s sorda)
fes-me	(s=z)

En paraules savies com *observar* ($b=p$) per esser la *s* sorda. En canvi *objecte* (*b* sonora).

S'esdevé el mateix fenomen entre una consonant final de paraula i la inicial de la paraula següent:

cap cavall ⁸	(pk)
cap gat	(bg)
tot cobert	(tk)
tot blau	(db)
mig ple	(g=tx)
mig buit	(g=tj)

En síl·laba inversa *b*, *d* i *g* són plosives, però en cast. fricatives. Ex.: *abdicar*, *admetre*, *admitir*. (Es nota molt la diferencia quan segueix una sorda, com en *adquirir*).

El fi de paraula el català no admet més que les sordes, tractant-se de paraules isolades; així, *rebre*, que té radical acabada en plosiva sonora, la

8. A l'original: avall

canvia en sorda en *reb* i *rebs* ($b=p$); *perdre* dóna *perd* ($d=t$); *cusir* fa *cus* ($s=\ç$). Si la final s'enllaça amb la consonant inicial de la paraula següent, es segueix la llei abans esmentada.

Si la paraula acabada en consonant s'enllaça amb la vocal inicial (que pot anar gràficament precedida d'una *h*) de la paraula següent, si la consonant és plosiva, es produirà una sorda, però si es fricativa o africada, una sonora. Ex.:

Amb plosives:

cap home	(=capome)
sab això	(=sapaixò)
fosfat amònic	(=fosfatamònic)
àcid acètic	(=acitacètic)
poc alt	(=pocalt)
pròleg i epíleg	(=pròlec-i-epílec)

Amb fricatives i africades:

les òlibes	(=lezòlibes) ⁹
gros i baix	(=grozibaix) ¹⁰
peix i carn	(=pejicarn)
tots ells	(=totzells)
mig any	(=mitjany)

21.VI.1913

VI

Consonants nasals i líquides.

[Consonants nasals]

Hi ha tres nasals: *m*, bilabial; *n*, dental, i *ny*, palatal; totes tres sonores.

Per produir una nasal s'estableix contacte de dos òrguens, però baixa el vel del paladar, verificant se una ressonancia nasal.

9. A l'original: (=lesòlibes)

10. A l'original: (=grosibaix)

M i *n* són a totes les llengües novo-llatines; *ny* manca al rumanès. En síl·laba inversa hi ha moltes nasals per assimilació amb la següent:

Davant <i>b, p, m</i>	<i>m</i> bilabial (<i>sembla</i>)
Davant <i>t, d, s, z, r, n, l</i>	<i>n</i> dental (<i>renda</i>)
Davant <i>x, j, ll</i>	<i>n</i> palatal (=ny) (<i>àngel</i>)
Davant <i>c, g</i>	<i>n</i> velar (<i>blanca</i>)
Davant <i>f</i>	<i>m</i> o <i>n</i> bilab. (<i>càmfora</i>)

Consonants laterals.

Són la *l* dental i la *l* palatal, així anomenades perquè al pronunciar-les l'aire passa pel costat de la llengua.

La *l* palatal és representada per *ll* en cat. i cast., per *lh* en port., per *gli* en it. Existia en rum. antic i en fr., on ha estat reemplaçada per *i* consonant.

La *l* catalana i la *l* castellana són diferents. La cast. és una dental pura com la del fr. i la de l'it., però la del cat. és un xic velaritzada, com la de l'anglès, menys velaritzada que la del port.¹¹

Consonants vibrants.

La més freqüent és la dental, com la *r* de *car*.

El cat., cast. i port. tenen dues *r* extremes; són les de *caro* i *carro*; la una molt dèbil, l'altra prolongada, on les vibracions es produeixen amb gran violència. La *r* uvular del francès del nord és estranya al català.

En cat. no hi ha, com en francès, *m, n, l, i r* completament sordes per assimilació (*prisme, autre, peuple*), però hi ha una *m* ensordida cap al final del seu temps de pronunciació, com *ample*, diferent de *sembla*.

Semiconsonants.

La *i* és la vocal més estreta; si acostem una mica més la llengua al paladar del que cal per pronunciar-la, arriba un moment que se sent la fricció de l'aire, essent difícil marcar el límit. Els foneticistes francesos troben que la *i* de *bien* és consonant. El fr. té tres vocals consonàntiques que són *i* de *ill*, *ou* (=u) i *u* (=il). En castellà la *y* de *rey* és vocal; en *reyes* és consonàntica. En cat. hi ha dues vocals consonàntiques, que són *i, u* intervocàliques.

11. A l'original, les dues vegades: valeritzada

Consonants dobles

L'it. és la única llengua novo-llatina que conserva les consonants dobles del llatí: *vacca, gotta, grossa*. L'it. redobla també moltes consonants: *acqua, doppio, febbre*, generalment les dobla darrera l'accent secundari: *tòlleràre, àccadémia*. Ultra això redobla molt sovint les consonants inicials. Ex.: *a me* (pr. *ammè*).

En cat. tenim consonants dobles en combinacions com *cap pas*. (Cp. en fr. *frappe pas*).

En cat. tenim *mm* en paraules d'origen savi i també *nn* i *l-l*. No s'han de considerar lletres dobles *rr, ss, gg, cc*, però sí la *dd* d'addició. En paraules com *espatlla* es sent una *ll* doble (*ll-ll*), en *Betlem* una *l* doble, en *setmana* una *mm* i en *cotna* una *nn*. Hi ha també geminació de la plosiva en els nexes *bl, gl, pl, cl*: *noble, regla, triple, miracle*. També amb el prefixe *ad*, com: *admirar, adquirir*.

VII

Palatalització de les consonants.

Les consonants del llatí eren: *p, b, f, v, t, d, s, c, g, h, m, n, r, l, j*.

Al final de la república i en tot l'imperi caigué la *h* del sistema consonàntic llatí. Es palatalitzaren *c* i *g* donant una *c* palatal i una *g* palatal. Una paraula com *cælum* és en rum. *cel*, it. *cielo*, fr. *ciel*, en port. *ceu*, etc.; la ortografia no dóna idea del canvi fonètic, però la *c* val per *tx* en rum. i it., per *s* en fr. i port., per *x* en cast., etc. *Generu* fa rum. i it. *ginere*, fr. *gendre*, cat. *gendre*, cast. *verno*, port. *genro*.

Es veu, doncs, la influència de *e* i de *i* davant la velar que es fa palatal; en participen totes les llengües llatines, menys els dialectes sards.

Segueixen encara les palatitzacions; així en fr. *campu* dóna *champ*; *caru, cher*; *capra, chèvre*; *causa, chose*; *caminu, chemin*; *caballu, cheval*. Igualment amb la *g*: *gabata* dóna *gauta* en llatí vulgar, i en fr. *joue*.

En rum. davant de *i* els fonemes *t, d* i *s* devenen *t* trencada (=ts), *d* trencada (=z) i *s* trencada (=x).

En it. algunes vegades *s* es torna *ci*, com en *cimio*, etc.

La única palatal del llatí clàssic és *j=y* (*i* consonant). El llatí vulgar estén aquest sò: *ge=ye, gi=yi*. *Filia*, paraula trisil·làbica, passa a disil·làbica en llatí vulgar, *filya*; *palea* dóna *palya*; tenim doncs: *i* breu (+vocal) = *y*; *e* breu

(+vocal) = y. Aquesta y s'uneix amb altres consonants per a palatalitzar-se; així es fa: *dy=y, gy=y*, absorbint-se *d, g*. Ex.:

	Cast.	Port.	Cat.	Fr.
maju	mayo	maio	maig	mai
radiu	rayo	raio	raig	rai (ant.)
fageu	haya	faia	faig	—

També tenim:

ly = l palatal ry = r palatal
sy = s palatal ny = n palatal

sty
ssy
sky } = *ss palatal*

	Rum.	It.	Fr.	Cat.	Cast.	Port.
<i>ly dóna</i>	i	gli	ill, i	ll	j	lh
<i>ny dóna</i>	i	gn	gn	ny	ñ	nh

Exemple: els reflexes novo-llatins de *follia* i *vinea*: *foglia, feuille, fulla*, etc.; *vinya, viña*, etc.

El fr. ha sofert fenòmens de difracció com *ban* (amb *n* palatal) del fr. antic esdevingut en modern *bain*.

La *r* palatal no s'ha conservat en cap llengua llatina.*

	Rum. ¹²	It.	Fr.	Cat.	Cast.	Port.
<i>ry</i>	*ri	*i	ir	ir	ir	ir
Ex.: <i>area, arya</i>	<i>arie</i>	<i>aia</i>	<i>aire</i>	<i>era</i>	<i>era</i>	<i>eira</i>
<i>sy</i>	*s <i>tren.</i>	ci	is	is	is	*ij
Ex.: <i>caseu</i>	<i>cas</i>	<i>cacio</i>			<i>queso</i>	<i>queijo</i>
<i>sty, ssy, sky</i>	*s <i>tren.</i>	*sci	iss	*ix	j	*x
Ex.: <i>angustia</i>		<i>angoscia</i>	<i>angoisse</i>	<i>congoixa</i>	<i>congoja</i>	<i>cogoxa</i>
<i>ostia</i>	<i>usa</i> (amb <i>s tren.</i>)					
<i>ky</i>	cc, t <i>tren.</i>	*cci, zz, s	ç	ç	z	ç
Ex.: <i>bracchiu</i>		<i>braccio</i>	<i>bras</i>	<i>braç</i>	<i>brazo</i>	

* L'asterisc posat davant la representació d'un sò indica que aquest és palatal.

12. *tren.* = *trencada*, que s'indica amb el diacrític [ˑ]. A l'original no es representa mai així ni tampoc en aquesta edició.

VIII

Fenòmens de debilitació.

Al passar del llatí a les llengües novo-llatines es produeixen diferents fenòmens de debilitació de les consonants; els principals són els següents:

1. -Les plosives sordes es tornen sonores.

<i>p, b</i>	sapare, sapere, saber
<i>t, d</i>	mutare, mudare, mudar
<i>c, g</i>	pácat, pagat, paga

D'aquesta transformació se'n escapen el rum. i l'it. meridional; el toscà la sofreix unes vegades i altres no.

2. -Les plosives sonores, *b, d i g*, es converteixen en *b, d i g* fricatives. Els sons que han donat a les llengües gàliques i hispàniques són:

b fricativa = *v* (bilabial o labiodental)
d fricativa = + fr., + cat., + o *d* cast., + o *d* port.
g fricativa = *i*- fr., *g* cat., *g* cast., *g* port.

habere	dóna	fr. avoir	cat. haver
vidére	dóna	fr. veoir, voir	cat. veher
plaga	dóna	fr. plaie	cat. plaga

Prov., cat., fr., cast. i port. presenten el mateix grau de debilitació; però en fr. fins es converteixen en fricatives no sols les sonores del llatí, sinó fins les sonores procedents de sordes. Així:

	Fr.	Cat.
sapere	savoir	saber
mutare	muer	mudar
pácat	paie	paga

3. -La *s* sorda, freqüentíssima en el llatí clàssic, es converteix en *s* sonora en les mateixes regions que converteixen les plosives sordes en sonores.

	Casa	Causa
Rum.	<i>casa(s)</i>	—
It.	<i>casa(s)</i>	<i>cosa</i>
Fr.	<i>chez</i>	<i>chose(z)</i>
Cat.	<i>casa(z)*</i>	<i>cosa(z)</i>
Cast.	<i>casa(z)</i> (ant.)	<i>cosa(z)</i> (ant.)
Port.	<i>casa(z)</i>	<i>cosa(z)</i>

El canvi de *s* sonora en *s* forta en cast. és relativament modern.

Me(n)se dóna més amb *s* sorda per ésser final, però *me(n)sata*, *mesada*.

4. –La *c* palatal, en mots com *recipere*, del llatí vulgar, procedent del *sò* velar del llatí clàssic, es conserva sord en rum. i en it. En cat. desapareix i és substituït en l'escriptura per una *h*, convertint-se en *u* quan esdevé final de paraula.

	<i>Vicinu</i>
Rum.	vecin (tx)
It.	vicino (tx)
Fr.	{ veisin voisin (z)
Cat.	{ vezin (prov.) vehí
Port.	vizinho
Cast.	vecino (sonor ant.)

Diciendo, dihent; dicit, diu; pace, pau.

5. –El nexa *ty* desapareix i en son lloc s'escriu una *h* en cat. ant., i esdevenint final, per caiguda d'alguna lletra, es converteix en *u*. Així *ratione* del llatí clàssic, que és *ratyone* (pron. *ratsone*) del vulgar, es converteix en *rahó*; *pretiu*, *puteu* i *palatiu* donen *preu*, *pou* i *palau*.

6. –Les consonants dobles *pp*, *tt*, *cc* i *ss* es converteixen en les senzilles corresponents. Aquesta regla comprèn tot el domini novo-llatí llevat de l'it. Així *gutta* sols conserva *tt* en it., en fr. malgrat d'escriure *tt* es pronuncia *t*, essent l'escriptura *tt* moderna deguda a una preocupació etimològica dels

* Aquesta *z* senyala la pronunciació de la *s* sonora.

gramàtics del Renaixement. Igualment *vacca* i *grossa*; sols en it. es pronuncien les dues ss.

7. –A *tty* i *ccy* correspon la ç. Així *plattéa* i *bracchiu*¹³ donen *plaça* i *braç*.

Els fenòmens de debilitació es compliquen amb la caiguda de les finals. Així: *sapet*, *sabe*, *sab*, *sap*, la *b*, doncs, a l'esdevenir final torna a ésser sorda.

Amb les sonores: *bibit*, *beve*, *bev*, *beu*, la *v*, doncs, quan és final es torna *u*; igualment esdevé aquesta transformació per contacte amb una *r*, així *libra* dona *lliura*. Amb la *d* s'esdevé la conversió en una *h*, i essent final en *u*. *Videmus*, *vehem*; *vide*, *vede*, *veu*.

Al caure la consonant intervocàlica, les dues vocals poden formar síl·laba apart o ajuntar-se, constituint un diftong o formar una sola vocal, com *cocina*, *cohina*, *cuina* i *recentare*, *rehentar*, *rentar*. Les que cauen en cat. són *d*, *h*, *u*; *ty*, *h*, *u* i *c* palatal, *h*, *u*. El gran nombre de diftongs en *u* que hi ha en cat. és degut a aquesta vocalització. En fr. i en prov. hi ha la vocalització de *l* en *u* en síl·laba inversa; *altru* dona en fr. *autre*; també en port. *outro*.

16.VIII.1913

IX

Fenòmens de palatalització.

El cat. com el fr. conserva els nexes llatins *pl-*, *fl-*, *cl-*, *bl-*, i *gl-*, que altres llengües palatalitzen.

	cat.	rum.	it.	cast.	port.
plovit	plou		piove	llueve	chove ¹⁴
flamma	flama		fiamma	llama	chamma
clave	clau	chicie	chiave	llave	chave
blancu	blanc		bianco		
glande	gla	ghinda	ghiande		

13. A l'original: *bracchin*

14. A l'original: *chave*

Ex. *amplu, ample*, cast. *ancho*; *inflare, inflar*, cast. *hinchar*; *masclu, mas-
cle*, cast. *macho*; *ung'la, unglə*, cast. *uña*.

Sols es palatalitzen en cat. *d* i *gl* intervocàliques que en cast. donen pre-
cisament un so clar en lloc de palatal.

	cat.	cast.	port.
oc'lu	ull	ojo	ocho
regula	rella	reja	relha

En cat. es palatalitza la *l* inicial: *lupu* dóna *llop*; això no ho farà cap altra
llengua literaria. El cast. presenta *ll*, no quan en llatí hi hà *l*, sinó quan hi hà
els nexes *pl, fl*, etc., ja vistos. En algún dialecte com l'asturià hi hà palatalit-
zació de la *l* inicial.

Altres tres nexes palatalitzables són *ct, x=cs* i *gn*.

	rum.	it.	fr.	cat.	cast.	port.
ct	pt	tt	it	it	ch	it
x=cs	s	ss, sci	iss	ix	j ¹⁵	ix
gn	mn	gn	gn, in	ny	ñ	nh

Exemples:

	rum.	it.	fr.	cat.	cast.
octo	opt	otto	huit	vuit	ocho
teixit	tese	tesse	tist	tix	teje
laxat	lasa	lascia	laisse	deixa	deja
pugnu	pumnu	pugno	poing	puny	puño
agnellu	amniel	agnelo	agneau	anyell	

Noti's davant *ct it t*:

	<i>a e</i>
tractu	tret
lacte	llet
factu	fet
lactuca	lletuga

15. A l'original: xj

	<i>e b. i</i>	
pectu		pit
lectu		llit
<i>e ll.</i>	} <i>è</i>	
<i>i b.</i>		
directu		dret
strictu		estret
	<i>o</i>	} <i>u</i>
	<i>u</i>	
octo	huyt	vuit
nocte	nuit	nit
fructu	fruyt	

amb diftoncs abans creixents, ara decreixents.

Aquests canvis de la vocal anterior els trobem també amb la *x*: *metaxa* *madexa* (pr. *madeixa*).

X

ORTOGRAFÍA

La bilabial i labio-dental sonores.

El dialecte central ha confós la pronunciació d'aquestes dues consonants, escrites respectivament *b* i *v*. Això porta una dificultat ortogràfica que desapareix amb la coneixença del mallorquí i del tarragoní que fan la distinció.

Entre vocals s'efectúen els següents passos del llatí a les paraules vulgars:

pp p p b b v

Segona i terça s'han reunit en una *b*¹⁶ fricativa o plosiva en el dialecte central o barceloní.

El canvi *b v* ja s'efectuà en el llatí vulgar: *caballu cavallu*; els altres reflexes llatins donen en aquest cas també *v*, puix en castellà ant. tenim *cavallo*.

16. A l'original: *h*

Quan es tracta de *p*, *b* o *v* que no són intervocàliques, aquestes lletres es conserven, confonent-se també *b* i *v* en una *b* fricativa o plosiva.

La confusió de *b* i *v* també la tenen el cast.; escriu segons l'etimologia, (*caballo*, *haber*) amb algunes inconseqüències, però, com: *av+olu abuelo* (port. *avo* d'acord amb l'etimologia), *advocatu abogado*; *vultur buitre*; *vota boda*.

Nosaltres no podem escriure segons el llatí, (o el castellà) ja que tenim dialectes que distingeixen la *v* de la *b* i una ortografia etimològica ens portaria a anar contra la pronunciació d'aquestes dialectes.

No's pot un tampoc guiar, com fan alguns, amb el fr. ni l'it., puix el fr. ha fet *p b v* i l'it. *p p o p v*.

XI

La ç.

Abans hi havia a les llengües hispàniques quatre sons fricatius dentals:

<i>s sorda</i>	<i>s sonora</i>
<i>ç (c davant e, i)</i>	<i>z</i>

Ex.: *passa, casa, caça* i *razón* (conservat en port. –*razas*– diferent de *ç*).

Els quatre sons es corresponen bastant en els tres idiomes hispànics; però en cat. *z* es poc freqüent a causa del seu canvi en *h* o *u* darrera vocal.

<i>vicinu</i>	<i>vecinu</i>	<i>dona</i>	<i>vecino</i>	<i>vezinho</i>	<i>veí</i>
<i>pace</i>	<i>pace</i>	<i>dona</i>	<i>paz</i>	<i>paz</i>	<i>pau</i>

Els quatre sons distints sols es conserven en el Nord de Portugal; en la resta de la península hi ha hagut confusions de noms.

A Castella s'han confós la *s* sonora amb la sorda, i la *ç* amb la *z*; així: la *s* de *casa*, sonora abans, s'ha pronunciat després sorda; igualment *ç=z*, puix havent tingut *razón* un sò sonor i *caça* un de sord, acabaren per confondre's.

En port. es confongueren les dues sordes (*s* sorda amb *ç*) i les dues sonores (*s* sonora amb *z*).

Això porta trastorns ortogràfics. Els castellans els resolgueren pres-

cindint de la tradició, suprimint el signe *ss* que representava la *s* sorda, i representant el *sò* confós de *ç* i *z* per *z*, però escrivint *c* davant de *e* i de *i*.

Els portuguesos un mot que era escrit sempre *açucar* l'escrigueren després de la confusió *assucar*, i un mot com *portugués* s'ha escrit durant molt temps *portuguez*.

En cat. migeval són rars els canvis de *ç* en *ss*.

Anem ara a veure quines paraules tenien *ç*.

1. Les que tenien *ç* davant *e*, *i*.

cera	cera	vincere	vèncer
cinere	cendra	vincit	venç
cinque	cinc	dulce	dolç
circare	cercar	calce	calç
civitate	ciutat	false	falç

2. Les que tenien *ci=ce* del llatí vulgar = *que=chi*.

faciat	faça	balancea	balança
vicia	veça	calceare	calçat
luciu ¹⁷	lluç	-aceu	-aç
ericin+one	eriçó	-iceu	-iç
brachiu	braç	laqueu	llaç

3. Les que tenien *ti=te*.

platea	plaça	directiare	dreçar
maltea	maça	distructiare	destroçar
nuptias	noces	altiare	alçar
captivare	caçar	cantione	cançó

ex+curt+iare	escurçar
ex+quart+iare	esquinçar
ab+ant'+iare	avançar

4. Altre origen de la *ç* era la transcripció de la *s* en mots alarbs; puix el *sò* més semblant a *s* àrabe no era *s* hispànica, sino *ç*.

17. A l'original: lucin

<i>cast.</i>	<i>port.</i>	<i>cat.</i>
azucar	açucar	sucre
azafrán	açafro	çafrà
azote	açoite ¹⁸	açot
acíbar	azevre	cever

També es feia aquesta transcripció en paraules d'origen germànic.

<i>cast.</i>	<i>port.</i>	<i>cat.</i>
içar (=izar)	içar	içar
danzar		dançar

Hi havia finalment ç en mots d'origen incert, com *goç*.

13.IX.1913

XII

[La *l* palatal i la *l* doble.]

1 – Es un fet constant la palatalització de *l* inicial en els mots populars.

lana	llana	lupinu ¹⁹	llobí
láborat	llaura	lepore	llebre
lacte	llet	leve	lleu
líttera	lletra	lectu	llit
lingua	llengua	locu	lloc
libra	lliura	luna	lluna
linu	lli	luciu ²⁰	lluç
laudat	lloa	lixiu	lleixiu

En els mots savis, o sia llatínismes recents, s'ha conservat la *l*, com en: *linfa*, *litografia*, *livid*, *logaritme*, etc. Hi hà algú mot savi amb *l* palatal, com *llatí*.

18. A l'original: açonte

19. A l'original: upiun

20. A l'original: lucin

Per paral·lelisme devagades diem *ll* en lloc de *l*, com en: *lliberal*, que s'ha fet freqüent per *liberal*; *l·lògic* per *lògic*. En aquest darrer cas pot constatar-se una assimilació amb la *g* que és palatal.

Es difícil moltes vegades determinar si es pot admetre aquesta *ll*.

2 – També es palatalitza la *l* doble intervocàlica.

caballu	cavall	bellu	bell
gallu	gall	sella	sella
valle	vall	satullu	sadoll
pullu	poll	eccuille	aquell

En els mots erudits, com *collegi*, *intelligència*, *illustre*, *excellent*, no hi ha palatalització.

El cast. elimina la doble *l* quedant *l* senzilla, però el cat. la conserva; mes per influència castellana les dues darreres generacions l'han també eliminada del cat. en els mots savis. Cal fer un esforç per conservar aquest *sò* doble.

Una perturbació introduïda en aquest cas és la de considerar els pseudo-derivats com veritables derivats. Així alguns han cregut que de *metall* se fa *metallurgia* amb *l* palatal, però no's pot admetre això en una paraula tant savia com aquesta, i així ha de fer-se *metal·lurgia*, com *crystal·lografia*, malgrat *cristall*. A l'inversa de *constel·lació* no s'ha de fer *estel·la*, sinó *estela* i *estelat*, que són mots populars.

Igual que en cat. pasa en fr., *stella*, *etoile* i *villa*, *vile*, escrit després *ville* per una preocupació etimològica.

3 – Un altre origen de la *l* palatal són els nexes llatins següents:

<i>li le</i>	palea	palla
	folia	fulla
	alliu	all
	malleu	mall
	muliére	muller
	filiu	fill

c'l (resultant de la supressió d'una *u*):

oc'lu	ull	
battac'lu	batall	
spec'lu	espill	
vet'lu	vec'lu	vell
genuc'lu	genoll	
apic'la	abella	

Tenim, doncs:

l	ll
ll	ll
li [le]	ll
c'l	ll

Antiguament la *l* palatal provinent de *l* inicial la representaven per *l*, però això és impossible per les confusions que duria.

En els casos *li* i *c'l* la ortografia mig-*eval* és *yl*; així: *trebayl*, *fiyl*, *fuyla*, *payla*, *genoyl*. Aquesta diferència ortogràfica segons l'origen, existeix fins en la pronunciació, puix mentre'ls mallorquins, empordanesos, els de la costa, entre altres, diuen *cavall*, diuen també, *trebay*, *fuya*, *genoy*. Fins es nota en certs mots a Barcelona, on diuen *abeia*, *ceia*, *fiol*, (de *filiolu*) *uial* (de *oc'luale*), *llentia* (de *lentiela*).

La solució que s'ha generalitzat avui per a la *l* palatal és escriure *llana* i *orella*, conformant-se amb la desaparició de la *l* doble dels mots com *ilustre*.

Una solució per a no fer desaparèixer aquest *sò* doble és la d'escriure *il·lustre*, però així la paraula apareix dividida; el mateix inconvenient té la grafia *il-lustre*.²¹

S'ha proposat també escriure *illustre*, *llana*, *sella* i *orella*, confont dos sons en un sol signe, cosa de greu inconvenient sobre tot en paraules poc conegudes.

Hi hauria una altra solució que encara ningú ha proposat i que tindria avantatges: convenir que *ll* representa un *sò* palatal, però entre vocals necessita una *y* al davant, paral·lelament el *sò* de *x* escrit entre vocals *ix*; així tindriem: *illustre*, *llana*, *seylla* i *oreylla*.

També hi hà la solució de representar la *l* palatal per un signe nou, i dins d'aquest criteri cabria ço que proposà En Melcior Cases, que és generalitzar el signe tradicional *yl*, invertint-lo (*ly*) per evitar grafies com *ylana*;

21. A l'original, sembla que el primer *il·lustre* també tingui guionet.

escrivint, doncs: *lyana*, *orelya*. També ço que alguns han proposat, ço és, adoptar la combinació *lh*²² del prov. i del port., que no és tradicional en el cat. També hi cabria emprar una lletra del nostre alfabet amb un diacrític, essent preferible el signe que té el polonés per a representar la *l* no palatal.²³ Això darrer tindria inconvenients de caràcter tipogràfic i dificultaria la difusió del català.

Convindria encara conservar la diferencia de les dues palatals; la provinent de *l* inicial i la provinent dels nexes *li* i *c'l*; els antics feien aquesta distinció (*sella*, *fiyla*), com també es nota en la pronunciació d'alguns dialectes. Es per altra banda una diferenciació que fan tots els idiomes novo-llatins; segons el quadro següent:

	port.	cast.	fr.	it.	rum.
<i>cas sella</i>	l	ll	l	ll	l
<i>cas filla</i>	lh ²⁴	jl	ill	gli cchi	i chi

27.IX.1913

XIII

Les fricatives palatals.

Són: *j* (sonora) i *x* (sorda).

El sò de *j* prové principalment:

1. – De *g* llatina davant *e*, *i*. Ex.: *generu*, *gendre*; *genuc'lu*, *genoll*; *genesta*, *ginesta*; *argilla*, *argila*; *marginu*, *marge*.
2. – De *i=j*. Ex.: *jam*, *ja*; *jacet*, *jau*; *jocu*, *joc*; *majore*, *major*.
3. – De *gi=j*. Ex.: *corrigia*, *correja*; *fagen+cta*, *fageda*.
4. – De *di=j*. Ex.: *diurnu*, *jorn*; *invidia*, *enveja*.

El sò nascut de *g* llatina davant *e*, *i*, tots els idiomes el representen per *j*. Els italians per representar el mateix sò davant *a*, *o*, *u*, escriuen *gi*, i així

22. A l'original: *els*

23. A l'original: *paletal*.

24. A l'original: *eh*

no han de canviar el signe (*già*). Els rumanesos han adoptat la mateixa solució. Però els francesos i els hispans han recorregut a la *j* (etimològica en mots com *ja*, *jaure*, etc.).

Els catalans davant de *e*, *i*, tenien una predilecció per la *g*, que empleaven adhuc en els casos en que l'etim. presentés *j*.

Així *januarius* del llatí clàssic fa *jenuariu* en vulgar, en it. fa *gennaio* i en cat. *gener*. També *juniperu* fa un vulgar *jeniperu*, i en cat. *ginebre*. (Ex.: *Jaçet* dóna en fr. *jieist* i per reducció *gît*.) Quan una paraula com *enveja* fa el plural, quasi sempre es troba escrit en cat. *enveges*, i també d'*envejar*, *envegen*.

Serà en cat. un criteri tradicional escriure sempre *g* davant *e*, *i*.

Però ens trobem amb els mots savis en els quals generalment es conserva la etimologia. Queden així algunes poques paraules d'excepció, que són casos generalment davant dels nexes *-ect-* i *-ecc-*, com *projecte*, *projecció*. Ultra aixó queden alguns noms propis, com *Jesús*, *Jerusalem*, *Jeroni*.

S'han d'acceptar paraules com *mija*, *lleja* i *plaja* tradicionals, sense que s'hagin de rebutjar les formes barcelonines *mitja*, *lletja*, *platja*; però no's poden acceptar les contaminades dialectals com el *marettjar* mallorquí. En altres convindria restablir del tot la forma tradicional per ésser erudites; com *corregir*.

Orígens de la *x*, són:

1. – *x* llatina = cs: *coxa*, *cuxa*; *fraxinu*, *frexe*, ortografia mig-eval; *exit*, *ix*.
2. – *ps* (és fenomen comú a totes les parles de la península ibèrica): *ipse*, *eix*; *capsu+ale*, *quexal*; *gipsu*, *guix*.
3. – *ssi* davant de vocal: *bassiat*, *baxa*; *in+grassiare*, *engrexar*.
4. – *sti* davant de vocal: *angustia*, *angoxa*; *hostiariu*, *uxer*; *quæstiare*, *quexar*.
5. – *sc* davant *e*, *i*: *pisce*, *peix*; *nascit*, *neix*; *crescit*, *creix*.

També de vegades *s* davant *e*, *i* es transforma en *x*; *simplex*, *simple*.

També pot provenir la *x* de paraules àrabs, com: *albixeres*, *xarop*.

Els antics escrivien generalment una *i* davant de *x* final de paraula, generalitzant-se després el procediment per diferenciar-la de la *x* de les paraules tretes directament del llatí clàssic.

XIV

S, ss, z i tz.

En llatí la *s* era sorda, però entre vocals es tornà sonora.

La *s* doble de *grosso*, p. ex., es converteix en senzilla, però es fa sorda.

També dóna *s* sorda el nexa *rs*: *bursa*, *bosa* (sorda).

Així entre vocals s'adoptà la *s* senzilla per representar la sonora y la doble per representar la sorda.

Com a perturbacions hi hà:

Un mot com *grossu* dóna *gros* amb femení *grossa*, *grosses*.²⁵ Al fer el plural de *gros*, es conserva la sorda final i es fa *grossos*. Però *pensum*, *pesu*, *pes*, que te un verb *pe(n)sat*, *pesa* fa el plural *pesas* sense conservar la sorda. Hi hà, doncs, dues categories de paraules, que han donat perturbacions per analogia; així *nasu*, *nas*, plural *nassos*; *Narcissa*, *Narcisa*; *prince(p)+issa*, *princesa*, amb *s* sonora per dissimilació amb la sorda anterior.

Cal restablir la sorda de la terminació *essa*, podent-se tol·lerar *comtesa* i *duquesa* per similitud amb *marquesa* i *princesa*.

En mots savis no's poden tol·lerar aquests canvis; així *adhesió*, i en canvi, *admissió*, *dissolut*, *impressió*.

Hi hà una serie de paraules, on s'ha introduït una *s* entre dues vocals; aquí la *s* té de ésser sonora: *tristitia* havia d'haver donat *tristea*, com *December* s'havia de convertir en *deembre* i *racemu* en *raïm*, puix desapareixen sempre *c* i *ti* entre vocals. Abans de la desaparició hi hauria un sò fricatiu sonor diferent de la *s* sonora. Els antics escrivien al costat de *tristea*, *prea*, *raims*, *veher*, per provençalisme, *tristesa*, *presa*, *rasim*, *veser*.

La *z* en l'edat mitja era fricativa dental.

El seu origen és la *c* llatina intervocàlica, i a vegades el nexa *ti*.

llatí vulgar

<i>pace</i>	<i>paze</i>
<i>nuce</i>	<i>noze</i>
<i>vicinu</i>	<i>vezinu</i>
<i>racemu</i>	<i>razim</i>
<i>salice</i>	<i>saleze</i>
<i>quindeci</i>	<i>quindeze</i>

25. A l'original: *grossa*, *grossa*.

quatordecí	catorzeze
dommicella	domnezella
ilicina	alezina

convertint-se la sorda ($c=k$) en sonora.

Cau la *z* entre vocals, però queda en paraules com *salze*, *quinze*, *catorze*, *donzella*, *alzina*, puix és protegida per una consonant, donant en les altres *pau*, *nou*, etc.

Així les úniques paraules que conserven la representant de la *c* intervocàlica són aquelles, on per caure una vocal, queda protegida per una altra consonant. Es una solució a l'ensem fonètica i etimològica el escriure *z* en aquestes paraules. No's pot escriure *z* en mots com *transacció* fets amb el prefixe *trans*; no és, doncs, sempre sorda la *s* darrera consonant.

Hi hà ultra això dues paraules amb *s* sorda, que té, no obstant, un sò sonor; *en+dins+arse* i *en+fon+sar*. Es això un fenomen com la *x* diferenta de *examen* ($x=gz$) i *axioma* ($x=cs$); aquesta *x* és sorda sempre, menys en les paraules que comencen per *ex*.

Una qüestió que interessa al tractar de la *z* és la transcripció de la *tzeta* grega. En paraules populars és representada en llatí, per *di* esdevingut *j* en cat.; així tenim la paraula *batejar*. Però anem als mots trets directament del grec. En cat. mig-eval tením un sò igual al d'aquella lletra grega, com també el trobem en paraules preses del àrabe; així: *Llàtzer*, *dotze*, *agonitzants*, *horitzó*. No's podia conservar aquest sò en principi de paraula, puix en cat. no li teníem, escrivint senzillament *z* com en *zel*, *zona*, *zoologia*. Mes en mig de paraula s'escriu ara *organisa* (cast. *organiza*) per paral·lelisme amb *riqueza* (cast. *riqueza*), però la grafia antiga era *tz* i a voltes *z*, puix es troba escrit *Llàzer*, i *Llàtzer* ha arribat fins a nosaltres. Convindria, doncs, transcriure la *tzeta* grega per *tz* en mots savis, escrivint *organitza*.

4.X.1913

XV

Qua, que.

Quan el cat. ha pres del llatí paraules on figurava la combinació *qua*, aquesta ha sigut conservada, com també la combinació *que*, però pronunciant-se

la *u*, i introduint la convenció de la dièresi (*ü*) per semblança amb *gue*, *güe*. El cast. no té necessitat de la dièresi, puix *que* ho escriu *cue*; tampoc l'it.; el port. usa l'accent grave en lloc de la dièresi.

No sempre la combinació *k+u+a* vé de *qu* llatí; així mots com *evacuar*; *aleshores* cab escriure *c* i esforçar-se en la pronunciació disil·làbica, que per castellanisme es fa devegades asil·làbica.

XVI

S, ss; r, rr.

Hi hà un cas on és dubtós si convé doblar la *s* o la *r*; i és el cas dels prefixes, com *anti-social*, *anti-ràbic*. El fr. i l'it. en mots savis no doblen. La tendència del cat., al revés del cast., és a no doblar, escrivint *antisocial*, *antiràbic*, malgrat pronunciar-se *s* i *r* fortes.

XVII

Consonants en sil·laba inversa.

La plosiva o fricativa que's trova en fí de paraula, sempre és sorda en la pronunciació. Així *crocu* i son femení *croca*, fan en vulgar, per debil·litació de la consonant intervocàlica, *grogü* i *grogü*; *grogü*, per caiguda de la vocal final, esdevé *groc* amb final sorda.

Tenim el fonema sord fins en les paraules on primitivament hi havia el fonema sonor; així:

langu	llarc
larga	llarga

La grafia mig-*eval* consagra aquest fet, escrivint *groch*, *larch*, *pelech*. Igualment *amat* (fem. *amada*), *vert* (provinent de *d* llatina), *multitut*. En la *p* hi ha vacil·lacions, puix s'escriu *sab* i *sap*.

En les fricatives:

rubeu	rodje	rotx
rubea	rodja	roja

Aquí el cat. antic adopta la grafia *roig*, representant la fricativa final per *ig*, però quan ja hi hà una *i* per *g* sola, com en *mig*.

Fora del cas escriure *tx* final, pero sols en paraules els derivats de les quals tenen *tx*, com *despatx* (*despatxar*); en altres cassos caldrà escriure *ig* o *g*, així, *raig*, *veig*, *mig*, *boig*, *fuig*.

Es més difícil tractar d'establir regles per a les plosives. El criteri tradicionalista i simplista és escriure sempre *t*, *ch*, però amb vacil·lacions per a la labial (*b*, *p*). Així s'escrivia al començament de la renaixensa *estrets*, *àvit*, *sech*, *llarch*. Després s'admeteren *d*, *g* i *b* finals, però exagerant-ho; escrivien *estret*, *àvid*, *portad* i *sord* en vista del[s] femenins, però en *portat* la *t* és tradicional i etimològica alhora. Més modernament s'ha proposat escriure la *d* en els llatínismes, com *àvid*, puix tots els idiomes llatins i germànics conserven aquesta *d*; igualment la *g* final en paraules savies. En paraules d'origen popular hi hà raons pels dos criteris (*sort-sord*). El criteri predominant sembla ésser d'igualació amb els mots savis. El mateix criteri aplicat a la velar donaria *sec*, *groc*, *catàleg*, *llarg*.

No hi hà raó per conservar la *ch* tradicional, perquè si volíem representar la petita aspiració que segueix a la *c* també caldria escriure *th* i *ph*.

Per a resoldre el problema de *p*, *b* finals, s'ha d'entendre que en *mig* de la paraula també *b* sona *p* en síl·laba inversa, així en *observar*; no és pas cap convenció nova fer-ho al final. En mots com *dubitu*, perden la *i* i pel contacte de *b* i *t*, s'estableix la pronunciació *dupte*; es preferible el criteri etimològic, escrivint *dubte*, com *dissabte*, *cabdell*.

Notem aquí un castellanisme. Les combinacions llatines *bd* i *bs* s'han donat en castellà *ud* i *us*, que també s'accepten injustificadament en cat.; així fem *recaudar* i *ausent*, trets del cast. que hem de substituir per *recaptar* i *absent*.

XVIII

Diftongs.

El llatí va perdre tots els diftongs que tenia, menys l'*au*.

Els diftongs de les llengües novo-llatines provenen: o bé de la difton-

gació d'una vocal llatina (*pede, pièd*), o de la destrucció de un hiatus (*De-u, Deu*), o de la vocalització de certes consonants (*nocte, nuit*).

En cat. no hi ha cap dift. que provingui d'una vocal llatina, però és freqüentíssima la vocalització de consonants.

Diftongs decreixents.

Són els que tenen per vocal subjuntiva la *i* o la *u*. Poden formar-se amb qualsevol vocal; així els que tenen per subjuntiva la *u*:

àu èu éu íu òu óu úu

i ultra aquests, els de vocal àtona.

Cap altra llengüa novo-llatina té tants diftongs en *u*; generalment provenen de vocalització de consonants; algú cop d'un hiatus desfet.

Les consonants que's converteixen en *u*, en cat. igual que en prov. al trobar-se en fi de paraula, són les següents:

b=v (confusió del llatí vulgar)

clave	clau
debet	deu
breve	breu
vivu	viu
novu	nou
nube	nuu

Igualment aquesta *b* en mig de paraula:

	libra	livra	liura (lliura)
<i>c</i>	pace	pau	
	dece	deu	
	dicit	diu	
	nuce	nou	
	ducit	duu	
<i>ti</i>	palatiu	palau	
	pretiu	preu	
	puteu	pou	

<i>d</i>	gradu	grau
	pede	peu
	nidu	niu
	claudit	clou
	crudu	cruu (cru)

Vocals fent hiatus:

Deu, meu. En aquestes l'hiatus ja existia en llatí; però en altres casos s'ha format per desaparició d'una consonant intermitja; així

tabula	ta-u-la	tau-la
tegula	te-u-la	teu-la

Diftongs àtons. Són:

<i>au=eu</i>	<i>plaurà</i>	<i>veurà</i>
	on els diftongs sonen igualment per tractar-se de <i>a=e</i> (vocal neutra)	
<i>iu</i>	<i>ciutat</i>	
<i>ou</i>	<i>plourà</i> , que teòricament hauria de ésser <i>ou=uu</i> , però es fa una dissimilació pronunciant una <i>o</i> tancada; d'altres pronuncien <i>plaurà</i> .	

Diftongs amb subjuntiva *i*.

Hi hà quasi bé la serie completa en els tòncics:

ài	èi	éi	òi	ói	úi
----	----	----	----	----	----

ói sols existeix en *apoi*, pres del cast.

Els diftongs amb *i* subjuntiva vénen generalment, de paraules d'altres llengües, o de la destrucció d'un hiatus: *aer, aire*; o de la supressió d'una consonant intervocàlica: *hodie, oje, hoi*, en cat. *hui, vui, avui*; *rege, reje, ree, rey*, cast.; *coreu, coriu, cuir*; o de una dislocació d'accent: *regina, re-i-na, reina*. Aquest canvi d'accent dóna fenòmens tant curiosos com pretèrits imperfets, amb accent al radical: *vi-de-at, ve-i-a* (cast.), *vèia*.

Diftongs àtons. Són:

<i>ai=ei</i>
<i>oi=ui</i>
<i>ui</i> és decreixent al revés del que passa en cast.

Combinacions creixents.

Així com les combinacions vocàliques decreixents són, generalment, monosil·làbiques, les creixents són, generalment, disil·làbiques; així: *fidare*, *fiar*. En això el cat. se separa bastant de les altres llengües novo-llatines. En fr., it. i cast. hi hà diftongs provinents d'una vocal llatina.

	it.	fr.	cast.
e breu, è	ie	ie	ie
o breu, ò	uo	ue, eu, ö	ue

Quan la segona vocal és accentuada s'ha d'acceptar la pronunciació disil·làbica, així: *clariana*, *saviesa*, *juliol*, *partiò*, *refiar*. S'ha de comptar una excepció per les paraules acabades en *ció*, com *salvació*, on la pronunciació dominant és monosil·làbica, per un efecte de ritme, puix així es fa semblant als altres derivats:

sal-va-ció
sal-va-ment
sal-va-dor

Altra excepció és el cas d'ésser la combinació postònica, com en *llantia*, *ingenua*, pronunciades abans disil·làbiques i ara monosil·làbiques.

Un altre cas d'excepció és el del nexa *qu* que en llatí (*quantu*) estava format per dues consonants; *qua* forma així una sola síl·laba. Igualment passa amb certs derivats germànics, on la *w* es converteix en *gu*, per ésser pronunciada abans aquella lletra germànica amb sò semblant al que té avui en anglès: *wardan*, *guardar*; *warjan*, *guarir*; *wirra*, *guerra*.

18.X.1913

[XIX]

MORFOLOGÍA

Catalanització dels noms llatins.

Es un fet importantíssim la perduda de la flexió nominal del llatí. Les causes són principalment dues. Alguns casos devingueren idèntics, per efecte de

l'evolució fonètica del llatí vulgar; per exemple: *rosa* i *rosam*, pronunciats ambdós *rosa*. Ultra això al costat dels casos començaren a usar-se combinacions de preposició i nom; i així anà generalitzant-se la construcció amb preposició. Així la frase: *mitto epistulam amico*, tenia al costat la forma *mitto epistulam ad amicum*, amb significació que no era exactament la mateixa; mes, essent petita la diferencia, més tard es convertiren les dues expressions en equivalents; i el poble acabà donant la preferència a la segona forma per ésser més explícita. Igualment una expressió com *donum patris*, té al costat *donum de patre*; s'atenúa gradualment la diferencia entre'ls dos sentits de genitiu i de procedencia, i el poble es decanta per la segona forma.

Entre l'estat dels sis casos de declinació i l'estat actual d'un sol cas, hi hà un estat intermig de dos casos (que presenten el francès i el provençal antics).

I				
				<i>fr. ant.</i>
Sing.	{	N.	rosa	rose
		A.	rosa(m)	rose
Pl.	{	N.	rosæ	ros
		A.	rosas	roses

II				
				<i>fr. ant.</i>
Sing.	{	N.	murus	murs
		A.	mur(u)m	mur
Pl.	{	N.	muri	mur
		A.	muros	murs

III				
				<i>fr. ant.</i>
Sing.	{	N.	pater	pere
		A.	patre(m)	pere
Pl.	{	N.	patres	peres
		A.	patres	peres

Ja abans del període literari *ros* cedí la plaça a la forma *roses*, i més tard hi hagué tendència a assimilar la flexió de *pater* a la de *murus*, fent *pere+s*, *pere*, *pere(s)*, *peres*, establint-se així una diferencia entre masculins i femenins; finalment, el nominatiu desapareix, no romanent sinó l'acusatiu.

També s'operà una reducció de gèneres, suprimint-se el neutre, però en

queden restes, com certs plurals it., *le braccia*, i en singulars com *fulla* (*folium* dóna *full*, i el plural *folia* dóna *fulla*, i aquest plural prenent per un sol objecte la significació del conjunt dóna *fulla* com a singular, quedant *full* amb un altre significat, formant-se després el pl. de cada forma).

Tenim, en resum, dos tipus de noms catalans: *mur*, pl. *murs*; i *casa*, pl. *cases*.

Reduïts els casos de la declinació a dos únics, un pel sing. i un pel pl., tenim el següent quadro del[s] reflexes catalans de les declinacions llatines:

1.ª declinació

causa(m)	cosa
causas	coses

2.ª declinació

caballu	cavall	medicu(m)	metje
caballos	cavalls	médicos	metjes

En el cas de *metje* tenim terminació vocàlica, perquè la vocal que cau no és la final, sinó la intermitja.

3.ª declinació

patre(m)	pare	flore(m)	flor
patres	pares	flores	flors

El cat., com el fr., confòn, doncs, la segona i la tercera declinació.

Es conserven formes corresponents a altres casos de declinació, en reduït nombre de paraules; així, el genitiu en els dies de la setmana,* el datiu en alguns adverbis, i el nominatiu en les formes *Deus* (cat. ant.), *Deus* (port.) i *Dios* (cast.). En fr., molts noms propis conserven la forma del nominatiu: *Charles-Carles*, *Georges*, etc. *Sœur* vé també del nominatiu. Aquest cas es conserva especialment en els noms de la tercera declinació: *pastor*, *pastre*, *pâtre*; *cantor*, *chantre*. També en cat. i en prov. derivats verbals en *ator*: *cantator*, *cantaire*, al costat del provinent de l'acusatiu: *cantatore(m)*, *cantador*. En la majoria d'aquests casos es conserven tots dos noms amb significats diferents.

* La formació dels noms dels dies de la setmana és la següent: *die+lunæ+s*, *die+martis*, *die+mercurii+s*, *die+jovis*, *die+veneris*. (A l'original: *die+mercuriis+*)

La *s*, que hi hà en el primer i tercer s'afegí ja en llatí vulgar per analogía²⁶ amb els altres tres. També per analogía l'accent se desplaça en *mercurii*. El cast. i el rum. formen aquests noms prescindint del *die*.

Els plurals dels noms.

La *s* del plural dóna origen a perturbacions al trobar-se en contacte amb la consonant final. Això és molt freqüent en fr. i bastant en cat.: *caballu*, *cheval*; *caballos*, *chevals*; però d'aquesta darrera forma en ve *chevaus*²⁷ (escrit *chevaux*), per llei de transformació de la *l* darrera vocal i davant de consonant.

En els noms que tenen una *n* davant de la vocal final, cau aquesta *n* a l'esdevenir final, però no cau en el pl.

pinu	pin, pí
pinos	pins

Això fa que, per analogía, s'introdueixi una *n* en el pl. de certs noms que no n'haurien de tenir.

Hi hà altres classes de paraules, la última vocal de les quals és tònica i va seguida d'una *n* en sing. i de *ns* en pl.; d'altres no tenen la *n* en sing. i en pl. tenen *ns*; aixís:

{	secundu	second	segón
	secundos	segonds	segons
{	mundu	mond	món
	mundos	monds	mons

Igualment: *pregón*, *pregons*; *gran*, *grans*; però els singulars de *gla*, *glans*; *blan*, *blans*; *rodón*, *rodons* han sigut substituïts per *gla*, *bla*, *rodó*, i així tenim, *gla*, *glans*, etc., per analogía amb *pla*, *plans*.

Sofà, *mercè* & que fa el pl. *sofàs*, *mercè[s]* &. Però, per analogía, és diu també *sofans*, &.

26. A l'original: amalogía

27. A l'original: *chevans*

En els noms acabats en vocal àtona, cau la *n* final en el sing., pero no en el pl.; així:

homine	homen	home
homines	homens	

Això esdevé en paraules com *ase, freixe, cove, marge, verge, terme, orfe, orgue*; però éssent molt més nombrosa que aquesta classe la dels noms acabats en *e* àtona, no compresos en aquest cas, tals com *metge, pare*, ha influït en els primers la formació del plural d'aquests: *metges, pares*; així, en lloc de *homens*, es fa *homes*, forma que sembla preferible.

Radicals en *r*.

Al trobar-se *r+s*, ja en llatí vulgar hi havia tendència a canviar aquesta combinació per un[a] *s* sorda:

versu	vessu	ves	
sursu	sussu	sus	
deorsu	deossu	jos	jus

En cat.: *ursu, os; bursa, bossa; escar(p)su, escàs; corpus, corps, cors, còs*; i això té lloc també en el pl. que fa *flos* (en lloc de *flors*). Després s'igualava la radical dels dos nombres, adés suprimint la *r* en el singular, adés restablint-la en el plural.

Hi hà una serie de consonants que, en contacte amb la *s*, o la modifiquen o es modifiquen elles. Així, en alguerès, *cap* fa pl. *cats*, i *cavall*, pl. *cavals*. En barceloní *raig*, plural *raits*, forma que existeix al costat de *raig* (pl. igual al sing.) i també de la més rara, *raigs*. En alguns indrets *peix*, fa plural *peis*, etc.

Paraules acabades en *s* o *ç*.

{	fusu(m)	fus	{	grossu	gros	{	brachiu	braç
	fusos			grossos			brachios	
{	me(n)se(m)	mes	{	ursu	os	{	luceu	lluç
	me(n)ses			ursos			luceos	

Al desaparèixer la *o* d'un pl. llatí com *fusos*, les dues *s* juntes donarien una *s* llarga, que el cat. redueix a curta. La solució és, aleshores, quedar un

pl. igual al sing. o intercalar un sò vocàlic, que hà d'èsser el de la vocal neutre; així: *fuses, meses, grosses, osses, braces, lluces*, éssent la *s* en uns casos sonora i en altres sorda. Aquests plurals es troben en el cat. mig eval, però més tard es troben els pls. en *os*, que són analògics, formats en virtut d'un esforç per diferenciar els dos gèneres. Així el mot *francès*, que primitivament tingué una sola terminació, formà un femení analògic; els plurals havien d'èsser *franceses, franceses*, igual per ambdós gèneres; mes hi hagué tendència a diferenciar, donant el model l'article que té masc. *los*, fem. *les*; i a *les franceses* se feu correspondre un masc. *los francesos*. Hi hà fet paral·lel en prov. on l'article és *li*, i han nascut formes masculines en *i*.

Hi hà també paraules neutres llatins, on la *s* final prové de tenir l'acusatiu igual al nominatiu: *tempus, temps; fundus, fons; pulvus, pols; corpus, co(r)s*. Al revés del cast., el cat. conserva moltes d'aquestes paraules amb llurs terminacions, puix ja tenia per altra part moltes paraules acabades amb *s* radical, com *pas, os*. Així tenim paraules que han quedat indeclinables, com *temps, fons, pols*; altres com *còs* han format un plural en *os*. En canvi, *pectus, pits* ha donat la forma del pl., formant-se un sing. analògic, *pit*.

Les paraules com *calç, falç*, fan el plural igual al sing., però s'escriuen en pl. *calçs, falçs*.

Els noms savis acabats en *x=cs* s'han assimilat als acabats en *s*: *crucifix* fa *crucifixos*; però no els paroxítons: *apèndix, apèndixs; larinx, larinxs*.

Altres plurals en *os*.

Hi hà paraules on afegint *s* esdevé conflicte de pronunciació, com *peix, raig*, que, com hem vist, fan un pl. amb difracció de la consonant; però s'ha tendit a fer sempre plurals amb formes acostadas al sing., i així s'ha aplicat la introducció d'una *o*, fent-se *peixos i rajos*; en la primera paraula ha triomfat aquest pl. a Barcelona, però no *rajos*, que és rebutjable, per ésser encara vius els plurals tradicionals. En uns quants mots pot considerar-se acceptable el pl. en *os*, com en els acabats en *ig* (*mig, mitjos*).

S'ha introduït també la terminació *os* en les paraules acabades en *-sc, -st, -xt*, puix al costat de *frescs* s'ha format *frescos*; *trists, tristos*; *text, textos*; aquesta desinència és acceptable al costat de les formes tradicionals. Hi hà qui per repugnancia a *os* fa *textes*, però això suposa un sing. *texte*, que no és correcte.

Hi hà un mot popular que té dos plurals: *aquestos* i *aquests*, pronunciat *aquets*, d'on ha sortit un altre sing., *aquet*. També tenim *post*, pl. *posts*, pronunciat *pots*.

XX

Formació dels adjectius catalans.

En llatí hi havia tres categories d'adjectius, però amb la desaparició del neutre en quedaren dos, amb dues formes o amb una de sola:

a) Adjectius de dues terminacions:

	<i>rum.</i>	<i>it.</i>	<i>fr.</i>	<i>cat.</i>	<i>cast.</i>
{ grossu	gros	grosso	gros	gros	grueso
{ grossa	grosâ	grossa	grosse	grossa	gruesa

Es característic del femení la conservació de *a* àtona de la desinència, puix ja sabem que la *a* final es conserva, però desaparèixen *e* i *o* finals.

{ bonu	bon,	bo
{ bona	bona	
{ vivu	viu	
{ viva	viva	
{ crudu	cruu,	cru
{ cruda	crua	

N'hi hà que presenten una sorda al masc., i la sonora corresponent al fem.; així:

{ acutu	agudu	agut (per caiguda de la <i>u</i>)
{ acuta	aguda	
{ græcu	gregu	grec
{ græca	grega	
{ rubeu ²⁸	rodju	rotx (roig)
{ rubea	rodja	roja

28. A l'original: ruben

En aquests darrer cas l'alternancia és més notable, puix la consonant del masc. és plosiva africada sorda i la del fem. fricativa sonora.

Tenim dues categories dels acabats en *t*, en *c*, en *p* i en *s*.

<i>t</i>	{	agut	aguda
		estret	estreta
<i>c</i>	{	groc	groga
		sec	seca
<i>p</i>	{	balp	balba
		esquerp	esquerpa
<i>s</i>	{	gris	grisa
		gros	grossa

En quant a la *t*, els que presenten alternancia són els que tenen en llatí *vocal+t*: *acutu*, i els de *consonant+d*: *surdu*; però no tenen alternancia els de *consonant+t*: *certu*. Els qui tenen en llatí *vocal+d*, no tenen *d* en cat., puix la dental entre vocals cau o es vocalitza: *crudu*; sols n'hi ha un on la dental es conserva, i és *frigidu*.

Però hi ha mots savis, i aquests presenten alternancia amb la *d* llatina, i no la presenten amb la *t*. Podem resumir això en el quadro següent:

<i>t-da</i>	<i>t-da</i>
vocal+ <i>t</i>	consonant+ <i>t</i>
<i>acutu</i>	<i>certu</i>
consonant+ <i>d</i>	
<i>surdu</i>	
savis en <i>d</i>	savis en <i>t</i>
<i>ácidus</i>	<i>licitus</i>

Aquest mateix quadro es reproduceix amb la velar:

<i>c-ga</i>	<i>c-ca</i>
vocal+ <i>c</i>	consonant+ <i>c</i>
<i>græcu</i>	<i>siccu</i>
consonant+ <i>g</i>	
<i>langu</i>	
savis en <i>g</i>	savis en <i>c</i>
<i>pródigus</i>	<i>únicus</i>

En la *s* no hi ha diferencia entre savis i populars:

{	grossu	gros	{	excar(p)su	escàs
	grossa	grossa		excar(p)sa	escassa

sense alternancia;

-ense	{	ere	es
		era	

amb alternancia.

Són de notar les influències dels mots populars en els mots savis; així, *infinít*, *exquisít*, que per influència popular han donat un fem., *infinida*, *exquisida*.

En els adjectius en *tx*, ja, s'ha tendit a formar-se dues classes, acostant-se el fem. al masc., i en lloc de *lleja*, *mija*, tenim avui a Barcelona i en gran part del domini català *lletja*, *mitja*.

roig	roja	{	lleig	lletja
boig	boja		mig	mitja

Hi ha adjectius on la forma del fem. s'ha tret del masc., i altres amb masc. sortit del fem.; ex:

{	rotundu	rodon
	rotunda	rodona

però com que hi ha molts adjectius amb l'alternancia -, -na, com *bo*, *bona*, s'ha format analògicament el masc. *rodó* del fem. *rodona*; igualment podria considerar-se tret el sing. *rodó* del pl. *rodons*, per analogia amb *bo*, *bons*.

En els acabats en *u* hi hà dues categories tradicionals:

{	nou	{	cruu
	nova		crua

Per analogia amb la primera categoria, es formen alguns adjectius, com del mot germànic *blao* s'ha fet *blau*, *blava*.

S'ha creat una tercera classe; així: és tradicional la forma *meu-mia*, però per analogia hem fet un fem. *meua* (a Barcelona *meva*).

També aquests fets els trobem en altres llengües; així en fr. *longu-longa* havien de donar *lonc longe*, però en lloc de *longe* tenim *longue*, no és de herència llatina; i el femení ha fet escriure el masc. *long*; el mot *largu larga* havia donat a l'edat mitjana *larc-large*, i aquí és el fem. que fa fer el masc. *large*.

Tenen també alternància, sols fonètica, els adjectius que tenen una *r* muda: *clar clara*. També n'hi hà que presenten en femení una consonant, diferent de la *r*, desapareguda en masc.: *content-contenta*; *esvelt-esvelta*; *escardalenc-escardalenca* (que té pronunciació del masc. sense *c*, però amb una *n* velar).

Hi ha altres alternàncies més marcades: *analogus* dóna *anàlec-anàloga*; *iniquus* dóna *inic-iniqua*. Fins hi ha qui accepta un canvi de vocal en la radical de certs noms acabats en *eus*:

{	aureus	auri
	aurea	aurea

Les formes com *auria* semblen preferibles, però sense rebutjar *aurea*.

Hi ha adjectius homòfons pel masc. i fem., però diferenciats en l'escriptura.

teneru	tenre	tendre
tenera	tenra	tendra

b) Adjectius d'una terminació:

	cast.	cat.	it.
dulce	dulce	dolç	dolce
juvene	joven	jove	giovane
felice	feliz	feliç	felice
vir(i)de	verde	vert	verde

Hi ha el pas dels adjectius d'aquesta categoria a l'anterior, coexistint el fem. igual al masc. i un altra d'analògic amb terminació *a*, acabant quasi sempre per vèncer aquest darrer. D'això en rum. no n'hi ha més que un o dos casos; en it. ja n'hi ha uns quants: *allegro, povero, tristo*, essent probable que ja en llatí vulgar existissin les dues terminacions; el cast. i el port. conserven t[ambé] bastant bé l'estat llatí. Però el fr. ha destruït completament el llatí en això; *dous* i *vert* eren invariables en fr. primitiu, però aviat apareguren *dousse* i *verte*. Hi ha residus de la inflexibilitat primitiva en paraules com *grand-père* i *grand-mère* puix *grand* era d'una sola terminació, sols que més tard, en temps del Renaixement, feren escriure *grand'mere*; també *evidenment* pronunciat com si vingués de la forma masc. i no de la fem., que és d'on se formen sempre els adverbis en *ment*.

El cat. s'acosta més a l'estat llatí, però també hi ha bastants adjectius de dues terminacions que havien sigut d'una.

Quan hi ha dues formes en lluita convé donar la preferència a la forma tradicional, fent inflexibles els qui ho són en llatí; així: *evident*, fem *evident*, i no *evidenta*; però si al costat de l'analògica l'altra ha desaparegut, cal respectar el fet.

En els adjectius en *-ivol* que tenen avui un fem. analògic, cal admetre aquest fem., que ha triomfat completament.

Hi ha adjectius que tenen flexió en plural, però no'n tenen en sing.: *feliç-feliç*, pl. *feliços-felices*; el fem. pl. *felices* s'ha d'admetre, però no el sing. fem. *feliça*.

10.I.1914

XXI

Pronom personal (formes tòniques).

	<i>nominatiu</i>	<i>acusatiu</i>	<i>datiu</i>
	ego eo	me	mihi mi
port.	eu	—	mim
cast.	yo	—	mi
cat.	jo	—	mi
fr.	—	moi	—
it.	—	me	—
rum.	eu	mine	mie

Formes de la segona persona:

	<i>nom.</i>	<i>ac.</i>	<i>dat.</i>
	tu	te	tibi tihi ti
port.	tu	—	ti
cast.	tu	—	ti
cat.	tu	—	—
fr.	—	toi	—
it.	tu	te	—
rum.	tu	tine	tie

En el pl. de la primera i segona pers., les formes novo-llatines provenen de *nos*, *vos*;* però hi ha hagut una tendència a afegir el pronom *altres*; ja els provençals tenien *nosautri*; i tenim port. *nos+outros*, *vos+outros*; cast. *nos+otros*, *vos+otros*; cat. *nos+altres*, *vos+altres*.

El pronom que ha conservat més formes és el de la tercera persona, provinent de

	<i>nom.</i>	<i>ac.</i>	<i>dat.</i>
	<i>ille</i>	<i>illu(m)</i>	<i>(il)lui</i> (vulg.)
port.	<i>ele</i>	—	—
cast.	<i>él</i>	—	—
cat.	<i>ell</i>	—	—
fr.	—	—	<i>lui</i>
it.	<i>egli</i>	—	<i>lui</i>
rum.	—	<i>el</i>	<i>lui</i>

El cat. *ell* el mateix pot provenir de *ille* que de *illu*.

El representant cast. de *illu*, *ello*, s'usa com a neutre.

L'it. tenia *ello*, provinent de *illu*, però desaparegué.

El fr. del Nord, l'it. central i el rum. presenten *lui* (derivat de *illui*) *lui* que l'italià emplea des de antic com a acusatiu i àdhuc com a nominatiu i que en francès ha esdevingut la²⁹ forma tònica única del masc. sing. del pronom de tercera persona.

La tercera pers. té les formes següents pel femení:

	<i>illa</i>	<i>illæi</i> (vulg.)
port.	<i>ela</i>	—
cast.	<i>ella</i>	—
cat.	<i>ella</i>	—
fr.	<i>elle</i>	<i>li</i> (antic)
it.	<i>ella</i>	<i>lei</i>
rum.	<i>ia</i>	<i>eí</i>

Pel pl. tenim:

* El rum. té *noi* i *voi* pel nom. i ac., però *noua* i *voua* pel datiu.

29. A l'original: lo

	<i>masc.</i>		<i>fem.</i>	
	illi	illos	illæ	illas
port.	–	eles (analògic)	–	elas
cast.	–	ellos	–	ellas
cat.	–	ells	–	elles
fr.	–	eux	–	elles
it.	gli	–	elle	–
rum.	ei	–	ele ³⁰	–

En la producció d'aquestes formes pronominals s'observa un paral·lelisme amb el nom, que treu del nom (*caballi, casae*), les formes italiana, rumanesa i de l'ac. (*caballos, casas*) les altres.

De (*il*)lorum prové *leur* fr. (esdevingut àton), *loro* ital., *lor* rum.

Formes àtones dels pronoms

	<i>1ª pers.</i>		<i>2^a pers.</i>	<i>Reflexiu</i>
	<i>ac.</i>	<i>dat.</i>		
	me	mi		
port.	me		te	se
cast.	me		te	se
cat.	me		te	se
fr.	me		te	se
it.	mi		ti	si
rum.	ma	<i>mi</i> ³¹	te ti	se si

Pel pl.:

	<i>1.^a</i>	<i>2.^a</i>
port.	nos	vos
cast.	nos	os
cat.	nos	vos
fr.	nous	vous
it.*	(ci)	(vi)
rum.	ne ni	ve vi

30. A l'original: *de*

31. A l'original: *ni*

* En Itàlia les formes pronominals primitives *no* i *vo* han estat reemplaçades per les adverbials *ci* i *vi*. (A l'original: prenominals).

Per³² la 3.^a pers. hi ha les formes següents derivades de l'ac.:

	Sing.			P.		
	masc.	fem.		masc.		fem.
	(il)lu(m)	(il)la(m)	(il)li ³³	(il)los	(il)læ	(il)las
port.	o	a	—	os	—	as
cast.	lo	la	—	los	—	las
cat.	lo	la	—	los	—	les ³⁴
fr.	le	la	—	les	—	les ³⁵
it.	lo	la	li	—	le	—
rum.	l	o	i	—	le	—

Les formes derivades del datiu³⁶ són les següents:

	Sing.	Pl.
	(il)li	(il)lis
port.	che	ches
cast.	le	les
cat.	li	los
fr.	(lui)	(leur)
it.	gli, le	(loro)
rum.	i	(li, le)

Les formes del cast. *le, les*, han passat modernament a ac.

La forma del cat. pl. *les* és de l'ac.

Les formes franceses, *lui* i *leur*, i la it. *loro*, són les tòniques transportades aquí.

Formes reduïdes dels pronoms.

Una expressió llatina com *tu+me+vides* és equivalent per l'accentuació a la paraula *cerebellu*, on se desenrotlla un accent secundari a la primera síl·laba; cauen les vocals dèbils situades entre les fortes, i queden *cervell* i *tu em veus*,

32. A l'original: Por

33. A l'original: (il)ti

34. A l'original: las

35. A l'original: los

36. A l'original: datin

o resultant la forma reduïda del pronom. En canvi *me+vïdes*, *me+veus*, com *nepótes*, *nebots*. Anàlogament *lu*³⁷ *vidio* forma *lo veig*, però *no(n) lu vidio* dóna (semblantment a *collocare colgar*), *no l veig*. També *nos* dóna *ns*; com *bonos* fa *bons*; *tu+nos* *tu+ns*; com *novos* dóna *nous*, *no+vos* dóna *no+us*; igualment *los* dóna *ls*; *ne*, *hi*,³⁸ *ho* donen respectivament *n*, *y*, *u*.

Aquestes formes reduïdes se troben usuals en català antic darrera de vocal quan el mot anterior i el pronom presenten una íntima unió fonètica; però no sempre que la paraula anterior acaba en vocal, com prescrivien els gramàtics de la renaixença.

En les altres llengües novo llatines (llevat el rum.) les formes reduïdes han estat generalment substituïdes per les formes sil·làbiques; en català (com en rum.) no solament han persistit fins avui día, sinó que tendeixen a eliminar les sil·làbiques,³⁹ prenent allavors una *e* que la fa pronunciable (com en rum. prenen un[a] *î*); d'on: *em*, *et*, *es*, *ens*, *els*⁴⁰ &, formes dites reforçades. El català de Barcelona, en general, no conserva les formes plenes sinó darrera del verb (*portar-me*) i en determinades combinacions prenominals (*me'n*); davant de vocal emplea *me*, *te*, *se*, *lo* i *ne*, reduïdes *m'*, *t'*, *s'*, *l'*, *n'*.

En la llengua escrita són actualment acceptades les formes:

me	te	se	nos	vos	lo	los	la	les	hi	ne	hi	ho
m	t	s	ns	us	l	ls				n		
em	et	es	ens		el	els				en		

Antiguament *la* (article o pronom) no solia apostrofar-se, però és costum fer-ho des de la renaixença; *l'han escoltada*. Hi ha casos que la elisió és facultativa; és quan la paraula següent comença amb *i*, *o*, *u*, puix és molt freqüent a Barcelona pronunciar la *a* en combinacions com *la idea*, *la orella*, *la unglada*.

Poden considerar-se dues classes de paraules respecte la forma del pronom que segueix: terminades en cons. o vocal subjuntiva de diftong, i terminades en vocal no subjuntiva.

Primer cas: terminant en cons. (o vocal subjuntiva) o el pronom es troba darrera d'una pausa. Abans sols s'admetien les formes *me*, *te* &; ara s'admeten aquestes i les [re]forçades *em*, *et* &; amb unes o altres formes el nombre de síl·labes és el mateix.

37. A l'original: *en*

38. A l'original: *hv*,

39. A l'original: sil·làbiques

40. A l'original: *ells*

Segón cas: acabant en vocal no subjuntiva, sense paraula entremig. Adhuc aquí poden usar-se les formes *me*, *te* & i les formes *em*, *te* &.

	me	
Aquesta noia		deia
	em	

me com els antics, *em* com avui a Barcelona. Aquí això ja no és indiferent, puix varia el nombre de síl·labes. Hi ha casos que és evident l'ús de *em* i altres el de *me*. Hi ha un cas que tot aconsella escriure les desproveïdes de vocal; és el cas de formes afixades al verb. Si el verb acaba en consonant, les plenes; si en vocal, les invertides sense vocal. Altre cas és la combinació de pronoms: *me'n*; *te'l*. Però quan la paraula que acaba en vocal forma part d'un grup fonètic diferent que el pronom que vé després, aleshores calen les reforçades: *el meu avi el coneix*. Altre cas de formes reduïdes és la combinació de preposició i article: *contra'ls*, *entre'ls*.

Darrera de certs monosíl·labs, *tu*, *jo*, *que*, etc., escrivien els antics assil·làbiques: *tu m dius*; aquí es fa facultatiu l'empleu de *m* o *em*, amb tendència a les plenes invertides, puix així es redueix el nombre dels apòstrofs.

Ara sols s'afixa el pronom al verb en infinitiu, gerundi i imperatiu, diferentment de l'ús mig-egal que l'afixava en altres temps. El verb pot ésser oxíton o paroxíton, els paroxítons són de dues classes, com *veure* i *vèncer*. Els uns afixen les plenes⁴¹ i els altres les reforçades; així: *portar-me*, *cosir-les*, *veure'ls*, però en l'edat mitja *vencer-me*, *vencer les*. El barceloní ha assimilat *vèncer* amb *veure*, i fa *vence'm* per analogia amb *veure'm*. Alguns dialectes fan l'assimilació d'una manera sistemàtica, i fan *portà'm*, *cusí l*. En un cas el barceloní suprimeix la *r*, i és quan hi ha diferents pronoms; el primer dels quals és *nos*, *vos*⁴² o *los*, així prefereix *parlà ns-en* a *parlar-nos-en*.

Com que el verb en gerundi acaba sempre en cons., el pronom pren la forma plena primitiva: no són admissibles altres formes com *cosint el* (que es confondria amb *cosint te'l*.)

Verb en imperatiu. La tercera persona del singular és sempre terminada en vocal; les del pl. sempre en cons.; la segona pot terminar en vocal o en cons. i d'aquí s'originen algunes dificultats.

La segona pers. del sing. de l'imperatiu acaba en vocal en la primera conjugació, i en cons. en les altres generalment:

porta-l	cull-lo	tem-lo	aplaudeix-lo
---------	---------	--------	--------------

41. A l'original: planes

42. A l'original: cos

però en barceloní en un gran nombre de verbs de la segona i tercera es deixa però sentir la vocal neutra entre'l verb i el pronom; *cull-e-l*, *tem-e-l*, *aplau-deix-e-l*. Sembla a primera vista una substitució de *lo* per *el*, però no es així, puix si ho fos, diríem *cull-li-i* i no com se diu *cull-e-li*. Això passa amb certs verbs i no amb tots. Un altre fet relacionat amb això és la modificació de certes consonants davant *ho*, *hi*, puix no diem *pert-ho*, com diem *pert-això*, sinó *perd-ho*, sense conservar la sorda final.

En les segones persones dels verbs de la segona i tercera conjugació hi ha una assimilació amb els de la primera; així es veu que prenen formes plenes en aquelles que tenen radical diferent en les dues persones:

$$a \left\{ \begin{array}{l} \text{porti l} \\ \text{port-e-l} \end{array} \right\} \text{ se fa correspond[re] } \left\{ \begin{array}{l} \text{perdi-l} \\ \text{perd-e-l} \end{array} \right.$$

Combinacions de pronoms.

Pot donar-se per regla que entre consonants de pronoms es deixa sentir una vocal neutra:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{ell} \\ \text{tu} \end{array} \right\} m-e- \left\{ \begin{array}{l} \text{l'ha donat} \\ \text{l dónes}^{43} \end{array} \right.$$

nos+lo

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{nos} \\ \text{ens} \end{array} \right\} e \left\{ \begin{array}{l} \text{l'ha donat} \\ \text{l dóna} \end{array} \right.$$

los+la

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{-los} \\ \text{-els} \\ \text{-ls} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \\ \\ \text{-e-la} \end{array} \right.$$

Quan el primer pronom és *me*, *te*, *se*, la vocal neutra s'atribueix al primer pronom: *no me la dóna* usant *me* malgrat el *no* de davant, que ens faria dir, *no em dóna*.

Quan el primer pronom és *nos*, *vos*, *los*, i el segon *lo*, *los*, *ne*, la vocal intercalada s'enganxa al segon: *ens el dóna*; *ens en porta*. Però quan el segon

43. A l'original: l'donat

no pot invertir-se com *la, les, li*, aleshores no es pot atribuir al primer ni al segon: *ens la porta*, pronunciat *ens e la porta*: aquí és preferible ometre la *e*.

Quan el segon pronom és *l' n'* com en *ens l'envia*, s'ha format *ens el envia*, que trencaria la forma de *l'* davant vocal, més admissible que l'altra.

Hi ha casos especials, com *lo-ne, la-ne*, que resollem escrivint *l'en*; els antics haurien escrit *lon trauen, lan trauen*; fa estrany davant vocal formes com *l'en han tret*.⁴⁴ Podria resoldre's aquesta dificultat escrivint, *l'en treu, la n'ha treta*.

Això es relaciona amb l'article que cal escriure davant de certes poques paraules escrites amb *s* líquida, com *sport*. Potser caldria admetre *lo sport*, pronunciat *le*.

Hi ha reduccions que es poden admetre en el llenguatge escrit; un cas és la reducció de la *r* d'un infinitiu oxíton amb dos pronoms: *portar-nos-en* = *portà'ns-en*; altre cas és *nos, vos*, convertit en '*s*: *aneu vos-en* = *aneu's en, anem-nos-en* = *anem's-en*, però són preferibles les formes primeres.

En quant a la grafia es presenten les formes *sense'l, sense-l, sense-l i sense l*. L'Institut d'Estudis Catalans ha adoptat la primera.

7.III.1914

XXVI

Present d'indicatiu.

Les desinències llatines són:

I	Verbs en <i>áre</i> :	-o	-as	-at	-ámus	-átis	-ant
II	Verbs en <i>ére</i> :	-eo	-es	-et	-émus	-étis	-ent
III	Verbs en <i>ere</i> :	-o (io)	-is	-it	-imus	-itis	-unt
IV	Verbs en <i>íre</i> :	-io	-is	-it	-ímus	-ítis	-iunt

En llatí vulgar *eo o, io o, iunt unt*. En les persones 1.ª, 2.ª i 3.ª, tenim doncs, igualtat de formes en II, III i IV; s'estableix també l'igualtat en la 6.ª persona mitjançant la generalització de *-ent* en unes llengües i *-unt* en altres. Tenint en compte que la *t* final cau pertot, llevat en francès antic, i que la *s*

44. A l'original: *l'he han tret*.

final cau en italià i rumanès, tenim que les dites persones seràn en les diferents llengues romàniques:

llat.		rum.		it.	
o	o	+	+	o	o
as	es=is	i	i	i	i
at	et=it	a	e	a	e
ant	¹ ent, ² unt	a	² +	ano*	² ono*

fr.		cat.		cast.	
+	+*	+	+*	o	o
es	s*	es	s	as	as
et	t*	et	+	a	a
ent	ent	en	¹ en	an	¹ en

* Conservació de la *n* amb addició d'una *o*; en canvi, en rumanès, caiguda de la *n*. En italià i rumanès, en la 2.ª persona,⁴⁵ generalització de la *i* a tots els verbs. En francès, se perdé posteriorment la *t* de la 3.ª persona,⁴⁶ i la *s* de la 2.ª passà a la 1.^a

En català la primera persona és caiguda i és mancada de desinència (com en francès i provençal).

En els verbs de la I.

Entre la primera pers. i la tercera hi ha la mateixa diferència que entre el masculí i el femení d'un adjectiu: *cant-canta*, *ajut-ajuda*, *guart-guarda*, *prec-prega*, *perdona-perdon* *perdó* (per caiguda de la consonant final), *loa-lou* (*laudat-laudo*), *prea-preu* (*pretiat-pretio*), *leva-leu* (*levat-levo*), *envía-envíu*, (aquí es conserva la vocal final per trobar-se en contacte de la vocal tònica), com en *Déu* a *Deum*, *enveja-enveig*, *enuja enuig*, *desitja desig*. Tenim, doncs, les alteracions:

{ -t	{ -ch	{ -'	{ -u	{ -u	{ -u	{ -ig
{ -da	{ -ga	{ -'na	{ -(d)a	{ -(ti)a	{ -'va	{ -ja

Sempre que la *o* final de la primera persona es troba després consonant+*r* o consonant+*l*, *pt*, *ct*, &, o en forma esdrúixola, en lloc de desaparèixer es torna *e*; així, *libero-liure*, *júdico-jutge* (com *viaticu-viatge*), *dúbido-dubte*, *considero-consire* (prov. i cat. antic), *parle*, *alegre*, *honre*, *accepte*. Tenim, doncs, molts verbs en *e* i no en consonant a la primera persona.

45. A l'original: 1.ª persona,

46. A l'original: 1.ª persona,

En fr. hi hà també, al principi, els dos tipus: *chant* i *tremble*. Però la *e* final es va estenent a tots els verbs, fins a fer-se l'assimilació completa.

En cat. mig-*eval* es conserven bastant bé els dos tipus, però apareixen confusions, sobretot en escriptors valencians: *cant* substituït per *cante*, *desig* per *desige*, *lou* per *loe*, *ajut* per *ajude*. A València el triomf del final en *e* esdevingué complert. En mallorquí s'ha verificat l'assimilació en sentit contrari, puix de *mostre* s'ha fet *mostr*; *envío* del català oriental que fa en valencià *envie*, és en mallorquí *enviy* (i llarga).

En el català oriental la desinència és o no sols en els verbs I, sinó en els II, III i IV. Aquesta, segurament no deguda a l'influència castellana, és difícil d'explicar; sí a el que's vulga el seu origen, devia influir en la seva propagació i generalització la circumstància que mitjançant ella s'estableix una distinció completa entre la 1.ª i la 3.ª persona, que altrament resultarien homòfones en una infinitat de verbs. Creiem, però, que en la llengua literària caldria dar la preferència a les formes en *-e* o desproveïdes de desinència.

En la 4.ª i 5.ª, totes les llengües, llevat el rumanès, assimilen III a II; i la *s* de la 4.ª no sols cau en italià i rumanès (en que la seva caiguda és perfectament regular) sinó en català i provençal:

		<i>rum.</i>	<i>it.</i>	<i>fr.</i>	<i>cat.</i>	<i>cast.</i>
I	-ámus	-am	-amo*	-ains**	-am ⁴⁷	-amos
II	-émus	-ém	-emo*	-eins**	-em	-emos
III	-ímus	-íem	-imo*	-ins**	-im	-imos
IV	-ímus	-ím	-imo*	-ins**	-im	-imos

* Totes tres reemplaçades per *-iamo*.

** Totes tres reemplaçades per *-ons*.

I	-átis	-ati	-ate	-ez	-ats*	-ades*
II	-étis	-eti	-ete	-oiz*	-ets	-edes*
III	-ítis	-íeti	-ite	-iz*	-its*	-ides*
IV	-ítis	-iti	-ite	-iz*	-its*	-ides*

* En francès *-ez* s'ha generalitzat a tots els verbs. En castellà *-áis*, *-éis*, *-is* han reemplaçat *-ades*, &; analejant, en català, *-áu*, *-éu*, *-íu* han reemplaçat *-ats*, *-ets*, *-its*.

En una gran part del domini català (comprès el dialecte central), *-am* i *-au* de I, han estats reemplaçats per *-em*, *-eu*.

47. A l'original: an

XXVII

Present de subjuntiu.

Tenint en compte la reducció de *-eam* & i *-am* &, les desinències del llatí vulgar són:

I	-e(m)	-es	-et	-émus	-étis	-ent
II, III, IV	-a(m)	-as	-at	-ámus	-átis	-ant

Aquestes desinències esdevenen en català:

I	+	-s	+	-ém	-éu	-en
II, III, IV	-a	-es	a	-ám	-áu	-en

Però així com al costat d'un indicatiu *cant* hi havia un *alegre*, també subjuntiu hi havia un *alegre* al costat d'un *cant*.

El subjuntiu en *e* subsisteix en valencià, i el subjuntiu sense terminació en frases esterotipades, com *Déu t'ajut*.

Ultra les formes primitives, com *cant* i les analògiques, com *cante*, n'a-paregueren unes en *i*, *canti*, no explicades satisfactoriament. Aquesta *i* que ha partit dels verbs de la primera s'ha estès a tots els altres; però en els verbs que tenen radical diferent al present de subjuntiu i al present d'indicatiu encara es conserva *a* al costat de *i*, amb tendència a desaparèixer la primera: *diga-digui*; però en certs verbs són preferides, fins a Barcelona, formes com *cápiga* i *sápiga* a les formes en *i*.

En les persones aritzotòniques, han desaparegut les formes *àm* i *àn*. La llengua ha tendit a convertir *àm* en *èm*, tant en l'indicatiu com en el subjuntiu. En la tercera conjugació pel paral·lelisme d'indicatiu i subjuntiu en les altres persones, s'ha fet la igualació del subjuntiu amb l'indicatiu, *dormim*.

(Un fet semblant es produeix a l'it., on *iamo*, que s'havia estès a tot l'indicatiu, es generalitza pel subjuntiu.)

Passa el mateix amb la segona persona, on *àu* esdevé *èu*.

(També en fr. unes mateixes formes del subjuntiu pertanyen a totes quatre conjugacions.

El rum. confón el present d'indicatiu i el subjuntiu, fòra la tercera persona.)

En els dos presents es produeix en català canvis de radical, per haver-hi persones ritzotòniques i altres aritzotòniques, desenrotllant-se les vocals tòniques diferentment a voltes de les àtones; ultra aquesta raó hi ha la caiguda de la vocal final, i el fet de la diferent evolució de certes consonants segons la vocal que segueix.

Particularitats de les formes verbals. Alternancies.

I. En totes les llengües romanen vestigis de *i* de les terminacions *-io*, *-eo*.

{	video	veig	{	audio	oig (ant.)
	videa(t)	veja		audia(t)	oja (ant.)

amb la palatització del nexa *de*, *di*. *Sedeo* hauria hagut de donar *seig*, però així com aquest s'ha perdut, s'ha format de *vado* una forma analògica *vadeo*, que ha donat la palatitzada *vaig*.

{	facio	faç
	faciat	faça

i en canvi *placeo* i *jaceo* haurien hagut de donar *plaç* i *jaç*, però aquestes han desaparegut. Altres exemples són:

{	voleo	vuyl	{	morio(r)	muyr
	voleat	vuyla		moria	muyra
	sapia(t)	sapia		capia(t)	capia
	habeat	haiat		debeat	deja (desapareguda)
	possia(m)	puixa (desapareguda)			

Hi hagué, doncs, tendència a suprimir aquests hiatus per via analògica.

Al trobar-se la darrera vocal del radical amb vocals diferents, donaria resultats diferents; però es fa l'assimilació; així en italià *prego* i *pregghi* (no *pregi*), com en *ruego* i *ruegue* (sols el rum. conserva aquestes alternancies). El cat. ha fet l'assimilació en la primera conjugació, però té alternancies en les altres.

dico	dic
dicis	dius
dici(t)	diu
dicimus	dihem
dicitis	diheu
dicunt *dicent	dihen diuen

Igualment el verb *ducere*: *duc*, *duus*, *duu*, *duhem*, *duheu*, *duhen*, com *amica amiga*, *dica(t) diga*.

Hi ha verbs com *placere* que hauria de donar el següent resultat:

placeo	plaç
places	plaus
placet	plau
placemus	plaem

però en lloc de *plaç* temim *plac*, per analogia amb *dic* de *dico*, &.

En altres casos l'assimilació es fa en sentit invers:

trago	trac
tragis	traus

El verb *fer* s'escapa de la velarització.

El tipus del *ducere* s'estengué a altres verbs; així *ridere* transformat en llatí vulgar en *ridere*.

rido	(riu) ric
rides	rius
ridet	riu
ridemus	rihem
ridetis	riheu
rident	riuen

Tenim aquesta forma en *claudere* i altres: (*cloc*) *clou*.

Altres verbs que tenen una labial havien de donar, com *devere*, *movere*; *mou*, *mous*, *mou*, *movem*,⁴⁸ *moveu*, *moven*. Es diferencià la primera persona de la tercera, formant-se d'un pretèrit *mogué* un present *moc*. També altres verbs han portat la velar del pretèrit al present.

48. A l'original: *movens*,

Els verbs on la velar està precedida d'una consonant, com *planyere*, han donat el resultat següent:

plango	planch	
plangis	planíis	planys
plangit	plany	
plangímus	planyem	
-----	-----	
plangat	planga	

Igualment *estrènyer* i *empènyer*.

En *coligere* no ha persistit la velar:

col'go	(colc)	cuyl	cuylo
col'gis	cuyls		
col'git	cuyl		
-----	-----		
col'gat	colga	cuyla	culli

En canvi *crescere*:

<i>cresco</i>	<i>cresch</i>		
<i>crescis</i> ⁴⁸	<i>creys</i>	<i>creixs</i>	<i>creixes</i>
<i>crescit</i>	<i>creix</i>		
<i>crescimus</i>	<i>creixem</i>		
-----	-----		
<i>crescat</i>	<i>cresca</i>		

(sempre *sc* davan de vocal dóna *x*).

Com al costat de *planch* va formar-se *planych*, al costat de *cresch* sortí *creixch*.

II. Sovint es troba una vocal diferent en les radicals de les formes ritzotòniques, pel tractament diferent de les vocals quan són àtones i quan són tòniques; hi ha hagut però tendència a assimilar les vocals; així el fr. antic que tenia moltes alternancies ara en té molt poques per haver fet una assimi-

48. A l'original: *crecis*

ció molt forta. Quan la última vocal del radical és una *a*, es conserva *a* en les àtones, i en les tòniques és fa *à*; no hi ha doncs alternància.

Quan en llatí hi ha *e* breu, en les àtones hi ha *e* i en les tòniques *é*; no hi ha alternància en cat. però sí en cast.: *e-ie*.

<i>llatí</i>	<i>cat.</i>	<i>cast.</i>
secare	segar	segar
secat	séga	siega

En el cas de *a+i* no hi ha alternància ni en cat. ni en cast.

<i>llatí</i>	<i>cat. ant.</i>	<i>cat. mod.</i>	<i>cast.</i>
laxare	lexar	deixar	dejar
laxat	lexa	deixa	deja

En el cas de *e* breu davant certs nexes (*l, r, etz.*) que no la fan tancada, tenim l'alternància *é-è*.

<i>llatí</i>	<i>cat.</i>	<i>cast.</i>
gubernare	governar	gobernar
gubernat	governa	gobierna

En el cas de *e* llarga = *i* breu, tenim l'alternància *[a] é-è* (català oriental).

fricare	fregar
fricat	frega

Per *i* breu, o *e+i*, tenim: *i-i*.

profectare	profitar
profectat	profita

Per *o* breu, tenim: *ó-ò*, sense alternància gràfica en cat., però *o-ue* en cast.

	<i>cat.</i>	<i>cast.</i>
próbare	provar	probar
probat	prova	prueba

Per *au* igual que per *e* breu.

pausare	posar
pausat	posa

(Acabarà)